

BAITURSYNULY
UNIVERSITY

«АХМЕТ БАЙТҰРСЫНҰЛЫ
АТЫНДАҒЫ ҚОСТАНАЙ Өңірлік
УНИВЕРСИТЕТІ» КЕАҚ

ҚМПИ ЖАРШЫСЫ

КӨПСАЛАЛЫ
ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛЫ
МНОГОПРОФИЛЬНЫЙ
НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ

№ 3
2026

ISSN 2310-3353

2026 ж., шілде, №3 (83)
Журнал 2005 ж. қаңтардан бастап шығады
Жылына төрт рет шығады

Құрылтайшы: *Ахмет Байтұрсынұлы атындағы Қостанай өңірлік университеті*

Бас редактор: *Куанышбаев С.Б.*, география ғылымдарының докторы, Ахмет Байтұрсынұлы атындағы ҚӨУ, Қазақстан.

Бас редактордың орынбасары: *Жарлыгасов Ж.Б.*, ауыл шаруашылығы ғылымдарының кандидаты, Ахмет Байтұрсынұлы атындағы ҚӨУ, Қазақстан.

РЕДАКЦИЯ АЛҚАСЫ

Әлімбаев А.Е., философия докторы (PhD), А.Қ. Құсайынов атындағы Еуразия гуманитарлық институты, Қазақстан.

Балтабаева А.С., Қостанай облысы әкімдігі білім басқармасының «Әдістемелік орталығы» КММ, Қостанай қ., Қазақстан.

Березнова Е.В., педагогика ғылымдарының докторы, профессор Ресей Федерациясы Сыртқы істер министрлігінің Мәскеу мемлекеттік Халықаралық қатынастар институты (университеті), Ресей.

Емин Атасой, PhD докторы, Улудаг университеті, Бурса қ., Түркия.

Зоя Микниене, докторы, (PhD) Литва денсаулық туралы ғылым университеті, Каунас қ., Литва Республикасы.

Качеев Д.А., философия ғылымдарының кандидаты, тарих магистрі, «Челябі мемлекеттік университеті» ЖББ ФМББМ Қостанай филиалы, Қазақстан.

Ксембаева С.К., педагогика ғылымдарының кандидаты, «Торайғыров университеті» КЕАҚ, Қазақстан.

Лина Анастасова, әлеуметтану ғылымдарының докторы, Бургас еркін университеті, Бургас қ., Болгария.

Медетов Н.А., физика-математика ғылымдарының докторы, «Ш. Уалиханов атындағы Көкшетау университеті» КЕАҚ, Қазақстан.

Мишулина О.В., экономика ғылымдарының докторы, «Челябі мемлекеттік университеті» ЖББ ФМББМ Қостанай филиалы, Қазақстан.

Рахимова Э.Е., «№ 1 мектеп-лицей» КММ мұғалімі, «Үздік педагог-2023 жыл», Қостанай қ., Қазақстан.

Соловьев С.А., биология ғылымдарының докторы, Новосібір мемлекеттік экономика және басқару университеті, Ресей.

Скороходов Д.М., техника ғылымдарының кандидаты, «Ресей мемлекеттік аграрлық университеті – К.А. Тимирязев атындағы Мәскеу ауыл шаруашылық академиясы» ЖББ ФМББМ, Ресей.

Скударева Г.Н., педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Мемлекеттік гуманитарлық-технологиялық университетінің ректоры, Орехово-Зуево қ., Ресей

Сычева И.Н., ауыл шаруашылығы ғылымдарының кандидаты, «Ресей мемлекеттік аграрлық университеті – К.А. Тимирязев атындағы Мәскеу ауыл шаруашылық академиясы» ЖББ ФМББМ, Ресей.

Ташев А.Н., экология бойынша биология ғылымдарының кандидаты, орман шаруашылығы университеті, София қ., Болгария.

Уразбоев Г.У., физика-математика ғылымдарының докторы, Ургенч мемлекеттік университеті, Өзбекстан.

Тіркеу туралы куәлік №5452-Ж

Қазақстан Республикасының ақпарат министрлігімен 17.09.2004 берілген.

Мерзімді баспа басылымын қайта есепке алу 07.11.2023 ж.

Жазылу бойынша индекс 74081

Редакцияның мекен-жайы:
110000, Қостанай қ., Байтұрсынов к., 47
(Редакциялық-баспа бөлімі)
Тел.: 8(7142) 51-11-76

© Ахмет Байтұрсынұлы атындағы
Қостанай өңірлік университеті

№3 (83), июль 2026 г.
Издается с января 2005 года
Выходит 4 раза в год

Учредитель: *Костанайский региональный университет имени Ахмет Байтұрсынұлы*

Главный редактор: *Куанышбаев С.Б.*, доктор географических наук, КРУ имени Ахмет Байтұрсынұлы, Казахстан.

Заместитель главного редактора: *Жарлыгасов Ж.Б.*, кандидат сельскохозяйственных наук, КРУ имени Ахмет Байтұрсынұлы, Казахстан.

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

Алимбаев А.Е., доктор философии (PhD), Евразийский гуманитарный институт имени А.К. Кусаинова, Казахстан.

Балтабаева А.С., директор КГУ «Методический центр» Управления образования Костанайской области, г. Костанай, Казахстан.

Бережнова Е.В., доктор педагогических наук, профессор, Московский государственный институт международных отношений (университет) Министерства иностранных дел Российской Федерации, Россия.

Емин Атасой, доктор PhD, Университет Улудаг, г. Бурса, Турция.

Зоя Микниене, доктор (PhD), Литовский университет наук здоровья, г. Каунас, Республика Литва.

Качеев Д.А., кандидат философских наук, магистр истории, Костанайский филиал ФГБОУ ВО «ЧелГУ», Казахстан.

Ксембаева С.К., кандидат педагогических наук, НАО «Торайгыров университет», Казахстан.

Лина Анастасова, доктор социологии, Бургасский свободный университет, г. Бургас, Болгария.

Медетов Н.А., доктор физико-математических наук, НАО «Кокшетауский университет им. Ш. Уалиханова», Казахстан.

Мишулина О.В., доктор экономических наук, Костанайский филиал ФГБОУ ВО «ЧелГУ», Казахстан.

Рахимова Э.Е., учитель, КГУ «Школа-лицей № 1», «Лучший педагог-2023 года», г. Костанай, Казахстан.

Соловьев С.А., доктор биологических наук, Новосибирский государственный университет экономики и управления, Россия.

Скороходов Д.М., кандидат технических наук, ФГБОУ ВО РГАУ-МСХА имени К.А. Тимирязева, Россия.

Скударева Г.Н., доктор педагогических наук, профессор, ректор Государственного гуманитарно-технологического университета, г. Орехово-Зуево, Россия.

Сычева И.Н., кандидат сельскохозяйственных наук, ФГБОУ ВО РГАУ-МСХА имени К.А. Тимирязева, Россия.

Ташев А.Н., кандидат биологических наук по экологии, Лесотехнический университет, г. София, Болгария.

Уразбоев Г.У., доктор физико-математических наук, Ургенчский государственный университет, Узбекистан.

Свидетельство о регистрации № 5452-Ж
выдано Министерством информации Республики Казахстан 17.09.2004 г.
Переучёт периодического печатного издания 07.11.2023 г.
Подписной индекс 74081

Адрес редакции:
110000, г. Костанай, ул. Байтұрсынова, 47
(Редакционно-издательский отдел)
Тел.: 8(7142) 51-11-76

© Костанайский региональный университет
имени Ахмет Байтұрсынұлы

Авторлар туралы мәліметтер:

Бекбосынова Асия Хасанқызы – филология ғылымдарының кандидаты, тілдер және әдебиет теориясы кафедрасының қауымдастырылған профессоры, Ахмет Байтұрсынұлы атындағы Қостанай өңірлік университеті, Қостанай қ., Қазақстан Республикасы.

Акрамова Мафтуна Жусипбековна – «6B01701 – Қазақ тілі мен әдебиеті» білім беру бағдарламасының 4-курс студенті, Ахмет Байтұрсынұлы атындағы Қостанай өңірлік университеті, Қостанай қ., Қазақстан Республикасы.

Бекбосынова Асия Хасановна – кандидат филологических наук, ассоциированный профессор кафедры теории языков и литературы, Костанайский региональный университет имени Ахмет Байтұрсынұлы, г. Костанай, Республика Казахстан.

Акрамова Мафтуна Жусипбековна – студентка 4 курса образовательной программы «6B01701 – Казахский язык и литература», Костанайский региональный университет имени Ахмет Байтұрсынұлы, г. Костанай, Республика Казахстан.

Bekbossynova Assiya Khassanovna – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Department of theory of languages and literature, Akhmet Baitursynuly Kostanay Regional University, Kostanay, Republic of Kazakhstan.

Akramova Maftuna Zhussipbekovna – 4th-year student, “6B01701 – Kazakh Language and Literature” educational program, Akhmet Baitursynuly Kostanay Regional University, Kostanay, Republic of Kazakhstan.

ӘОЖ 811.512.122

Бекбосынова, А.Х.,
филология ғылымдарының кандидаты,
тілдер және әдебиет теориясы кафедрасының
қауымдастырылған профессоры,
Ахмет Байтұрсынұлы атындағы
Қостанай өңірлік университеті,
Қостанай қ., Қазақстан Республикасы
Инагамжанова, И.У.,
«6B01701 – Қазақ тілі мен әдебиеті» ББ
4-курс студенті,
Ахмет Байтұрсынұлы атындағы ҚОУ,
Қостанай қ., Қазақстан Республикасы

**С.ТОРАЙҒЫРОВ «ҚАМАР СҰЛУ» РОМАНЫНЫҢ
ТІЛДІК-КӨРКЕМДІК ЕРЕКШЕЛІГІ**

Түйін

Мақалада Сұлтанмахмұт Торайғыровтың «Қамар сұлу» романының тілдік-көркемдік ерекшеліктері қарастырылды. Роман тіліндегі кірме сөздердің қолданысы, ауызекі сөйлеу стилінің белгілері, авторлық қолданыстар мен көпмағыналы сөздердің көркемдік қызметі талданады. Сонымен қатар шығармадағы мінездеу, портрет, диалог және монолог кейіпкер бейнесін жасаудағы рөлі айқындалады. Зерттеу барысында роман тілінің XX ғасыр басындағы қазақ қоғамының тарихи-әлеуметтік болмысын танытудағы маңызы анықталып, көркемдік құралдардың авторлық идеяны жеткізудегі қызметі сараланды. Нәтижесінде шығарма тілінің ұлттық дүниетаныммен, дәуір шындығымен және кейіпкерлердің рухани әлемімен тығыз байланыста қалыптасқаны дәлелденді.

Түйінді сөздер: тілдік ерекшелік, кірме сөздер, мінездеу, портрет, диалог, монолог, кейіпкер бейнесі, әйел теңсіздігі, ұлттық таным.

1 Кіріспе

XX ғасыр басы қазақ халқы үшін аса күрделі, тарихи тұрғыдан шешуші кезең болды. Бұл туралы былай сипатталады: «XX ғасыр басы қазақ халқы үшін жер бетінен жойылу мен тарих аренасында қалу дегендей алмағайып халді алға тартқан күрделі тарихи кезең...» [1, 3-б.]. Бұл дәуірде патшалық Ресейдің отарлау саясаты күшейіп, қазақ қоғамының әлеуметтік құрылымы мен рухани болмысына елеулі өзгерістер әкелді. Халықтың еркіндігі шектеліп, ұлттық сана әлсіреу қаупіне ұшыраған тұста әдебиет қоғамдық ойдың негізгі қозғаушы күшіне айналды. Осындай тарихи жағдайда қазақ әдебиеті тек эстетикалық қызмет атқарып қана қоймай, ұлтты ояту, бостандыққа үндеу, қоғамдық сананы жаңғырту міндетін де өз мойнына алды. Ақын-жазушылар ойын тікелей жеткізуден гөрі, оны астарлап, көркемдік тәсілдер арқылы беруге ұмтылды. Соның нәтижесінде тілдік құралдар мен көркемдік жүйе жаңа сапалық деңгейге көтеріліп, сөз өнерінің бейнелеу мүмкіндігі кеңейді. Әдебиетте әртүрлі бағыттар мен ағымдардың қалыптасуы да осы кезеңдегі қоғамдық-әлеуметтік жағдайлармен тікелей байланысты болды. Осы дәуір әдебиетінде өзіндік орны бар ірі тұлғалардың бірі – Сұлтанмахмұт Торайғыров. Зерттеулерде оның шығармашылық тұлғасы жоғары бағаланады: «Қиын тағдыр кешкен қызықты тұлғалары бар XX ғасыр басындағы қазақ әдебиетінде қысқа ғұмыр кешкен қыршын дарын С. Торайғыровтың алатын орны ерекше. Ол дәуір дидарын анықтап, айқындайтын ұлы тұлға!» [1, 241-б.]. Жазушының «Қамар сұлу» романы – сол кезеңдегі қазақ қоғамының әлеуметтік қайшылықтарын, рухани күйзелісін және әйел теңсіздігін терең бейнелейтін көркем туынды. Романда көтерілген мәселелер тек мазмұндық деңгейде ғана емес, тілдік және көркемдік тәсілдер арқылы да ашылады. Автор кейіпкерлердің ішкі дүниесін, психологиялық жай-күйін және қоғамдық ортаның сипатын беруде тілдік бірліктерді ұтымды пайдаланып, көркемдік құралдардың мол мүмкіндігін іске асырады. Сол себепті «Қамар сұлу» романын талдауда оның тілдік-көркемдік ерекшеліктеріне назар аудару аса маңызды. Романдағы портрет, мінездеу, бейнелеу құралдары, диалог пен монолог, сондай-ақ лексикалық қабаттағы ерекшеліктер автордың идеялық ұстанымын айқындап қана қоймай, дәуір шындығын және XX ғасыр басындағы әдебиеттің тілін терең әрі жан-жақты танытуда қызмет етеді. Осы тұрғыдан алғанда, роман тіліндегі лексикалық құрамды, соның ішінде кірме сөздердің қолданысын қарастыру ерекше мәнге ие. Кірме сөздер шығармадағы дәуірдің тілдік сипатын танытып қана қоймай, кейіпкерлердің дүниетанымы мен әлеуметтік ортасын ашатын, сондай-ақ автордың идеялық ұстанымын жеткізетін маңызды тілдік құралдардың бірі болып табылады.

2 Материалдар мен әдістер

Зерттеу материалы ретінде С.Торайғыровтың «Қамар сұлу» романы алынды. Мақалада роман мәтініндегі тілдік және көркемдік ерекшеліктерді анықтау мақсатында сипаттамалы, салыстырмалы және мәтіндік талдау әдістері қолданылды. Зерттеу барысында шығарма тіліндегі араб, парсы, татар тілдерінен енген кірме сөздердің қолданысы, ауызекі сөйлеу элементтері, авторлық сөз қолданыстары мен көпмағыналы сөздердің қызметі сараланды.

Сонымен қатар романның көркемдік жүйесін анықтау мақсатында мінездеу, портрет, диалог және монолог үлгілері талданып, олардың кейіпкер бейнесін ашудағы рөлі қарастырылды. Тілдік деректердің мағыналық және стильдік қызметіне талдау жасалып, олардың шығарма идеясы мен кейіпкерлердің ішкі әлемін танытудағы маңызы айқындалды.

3–4 Нәтижелер мен талқылаулар

«Қамар сұлу» романында кірме сөздердің қолданылуы белгілі бір тарихи-әлеуметтік және көркемдік қажеттіліктен туындайды. Ең алдымен, мұндай сөздер сол кезеңнің тілдік болмысын дәл беруге қызмет етеді. XX ғасыр басында араб-парсы т.б. тілдерден енген сөздер кеңінен қолданылған. Бұл туралы Б.Әбілқасымов, Ш.Мажитаева «Қазақ әдеби тілінің тарихы (ХҮ–ХХ ғғ.) оқулығында былай деп жазады: «XX ғасыр басында қазақ тілінде шыққан кітаптардың көпшілігінің тіліне араб, парсы, шағатай, татар, өзбек сөздері жиі араласқан. Қазақ тілінде басылып шыққан кітаптардың тілі олардың авторлары татар, башқұрт немесе мұсылманша оқыған молда болғандықтан ғана шұбарланып кеткен жоқ. Көп жағдайда кітап

теруші, басушылар татар, башқұрт болғандықтан олар қазақша жазылған кітапты да татаршалап, түркішелеп басып шығарып жүрді» [2, 103-б.]. Бұл тұстағы көркем туындыларда бүгінгі әдеби тіл нормасымен салыстырғанда оғаштау көрінетін синтаксистік ерекшеліктер де кездеседі, олар сөйлем құрауда да, сөз тіркестіру жүйесінде де байқалады [2, 105-б.].

Романнан мысал келтірер болсақ, **Араб, парсы, татар тілінен енген сөздер:**

1) «Мұсылманша оқуды екеуі сабақтас болып, оқып *рушді сыныфтары*н бітіріп... [3, 5-б.]. Рушді сыныфтары (**араб.**) – 5-7 сыныптар көлемінде оқу [3, 5-б.].

2) ... *ығдади сыныфтары*н бітірді [3, 6-б.]. Ығдади сыныф (**араб.**) – 10 сынып көлемінде оқу [3, 6-б.]. Мұнда араб тілінен енген терминдердің қолданылуы білім деңгейін көрсетеді.

3) Оқумен ойы жеткен *шаһыбаздарі* / Тұрады-ау атқан оққа көкірек керіп [3, 15-б.]. Шаһбаз (**парсы**) – Шаһбаз, Сабаз (Шаһ + баз). Сұңқар, ауыс. Сұлу көрікті, әдемі, ер, азамат, қайырымды [4, 303-б.].

4) ... баяғы таусылмас *тұказзибанға* кетті [3, 25-б.]. Тұказзибан (**араб**) – түпсіз өтірік деген сөз, бірақ бұл жерде шексіз әңгіме деген ұғымда қолданылған [3, 25-б.]. Бұл қолданыс автордың сөз мағынасын кеңейтіп, оны контекстке бейімдеп қолданғанын көрсетеді, яғни кірме сөз тек бастапқы мағынасында емес, жаңа реңкке ие болған.

5) ... ұжмақ *шишмасының* тамшысындай сап мөлдірігін көзінің күйікті жасын... [3, 37-б.]. Шишма (**татарша**) – бұлақ, бастау [3, 37-б.]. Бұл жерде “шишма” сөзі көркемдік бейнелеу құралы ретінде жұмсалып, көз жасының тазалығы мен мөлдірлігін әсерлі жеткізеді.

6) Ұау, молда, түзулікті айт Құдай үшін: / Жоқ па еді *күпу* деген неке шарты [3, 38-б.]. Күпу (**араб**) – тең, дәрежесі бір деген сөз [3, 38-б.].

7) ... *зынһар* аяушы болмаңдар... [3, 56-б.]. Зинһар – мүлде [5].

Жоғарыда келтірілген мысалдар «Қамар сұлу» романындағы тілдік қабаттың көпқырлы екенін көрсетеді. Ең алдымен, араб, парсы, татар тілдерінен енген сөздердің қолданысы шығарма тілінің тарихи сипатын айқындайды. «Рушді сыныф», «ығдади сыныф», «күпу» сияқты сөздер сол кезеңдегі білім беру мен діни ұғымдардың тікелей ықпалында қалыптасқанын танытса, «шаһбаз», «шишма» тәрізді сөздер көркемдік-экспрессивтік қызмет атқарып, кейіпкер бейнесін әсерлі жеткізуге мүмкіндік береді. Ал «тұказзибан», «зынһар» сияқты қолданыстар кірме сөздердің контекстке бейімделіп, жаңа мағыналық реңкке ие болатынын көрсетеді. Осылайша кірме сөздер тек тілдік элемент қана емес, дәуірдің мәдени, әлеуметтік және рухани болмысын танытатын маңызды құрал ретінде қызмет етеді.

Ауызекі сөйлеу стилі және грамматикалық ерекшеліктер:

1) Ақылмен алды-артыңды шолып алмай, / Қарны ашқан қасқырға *ұсап* қойға шаппа! [3, 11-б.]. Ұсап – ұқсау [6, 580-б.].

2) ... неше күндей әр кімге бір әйгілетіп даурығуға *со да* жетуші еді [3, 5-б.]. Со – сол [6, 496-б.].

3) Мен үшін өмір бойы қаралан деп, / Тұрған соң айта *саппын* көңлім ауып [3, 16-б.]. айта саппын – айта салыппын.

4) Көргенде көңілінде жарты мысқал *мейрім-шапқаты* бар адамның жүрегі жарылып кете жаздайтындай бір аяушылық көріністе еді [3, 36-б.]. Мейрім-шапқаты – мейір-шапағат [6, 411-б.].

5) Таң атысымен-ақ, «Нұрекең жүз кісімен өзі барып, Қамарды *әкепті...*» [3, 46-б.]. Әкепті – алып келу [6, 52-б.].

6) ... зарлап *кеп* жалынып еді... [3, 56-б.]. Кеп – келу [6, 411-б.].

Романда ауызекі сөйлеу стиліне тән тілдік ерекшеліктер де кеңінен көрініс табады. Берілген мысалдардағы еркін сөйлем құрылымы, бейнелі тіркестер мен эмоциялық реңкке толы қолданыстар кейіпкерлердің сөйлеу тілін шынайы, табиғи қалыпта жеткізеді. Бұл ерекшелік шығармаға өміршендік беріп қана қоймай, кейіпкерлердің ішкі дүниесін, психологиялық күйін нақты әрі әсерлі ашуға мүмкіндік береді.

Автордың тағы бір жазу ерекшелігі:

1) ... енді қайтып *бас көтеруге жаратпай тастай беруші* еді [3, 5-б.] – бас көтере алмайтындай ету.

2) ... Ахмет сорлының жүзі *хаттың басқы жолын* көрген шағында қараңғы бұлт астынан күліп шыққан күн сықылды жарқырап кетті [3, 12-б.] – бастапқы жолы.

3) ... ойдан шығарғыш ақын, *жарып салма* өткір еді [3, 6-б.] – суырып салма.

4) Қамар хатты оқып болған соң бір қызарып, бір сұрланып, жүрегі кеудесіне сыймай, не ашу емес, не қуану емес, белгісіз қысылып, қарап тұрып бір *тынышсыздыққа* қалды [3, 9-б.] – мазасыздану.

5) ... Нұрымнан қорқып *жалғыз* келмеді [3, 46-б.] – біреуі де келмеді.

6) ... аруақ асыға ма, *саса* ма? [3, 48-б.] – саскалақтау.

Автордың тілдік қолданыстарында байқалатын тағы бір ерекшелік – сөзді түрлендіру, ықшамдау және экспрессивтік құрылымдарды кеңінен пайдалану. «Бас көтеруге жаратпай тастау», «жарып салма өткір» сияқты қолданыстар автордың сөзді еркін игеріп, оны көркемдік мақсатқа сай өзгерте алатынын көрсетеді. Мұндай тәсілдер мәтіннің әсерін күшейтіп, кейіпкер мінезін тереңірек ашуға қызмет етеді.

«Қара» сөзінің 10 түрлі мағынада қолданылуы:

1) *Қара жүрек*, шоқынды болмасаң, осыған жаны бар кісі шыдарлық па?.. деп бәрі жан-жағынан итше шулап төнісіп, Қасенді ашуланбаған ерікке қоймады [3, 18-б.]. Қара жүрек – рақымы жоқ, қанқұйлы адам [7, 418-б.].

2) Ұрынуға *қара таба алмай*, ермек қылуға жара таба алмай жүрген өңкей есектер солай екен деп қоя қою қайда? [3, 18-б.]. Қара IV — қарапайым, халық арасынан шыққан адам, қара халық, бұқара [8, 131-б.].

3) Міне, екі күннен бері Нұрымның да жүні жатыңқы, иығы салбырайып, тәңір алғырды мүлдем *қара басып кеткен* [3, 36-б.]. Қара басқан – оңбаған, ісі қырсыққан [7, 415-б.].

4) Пайғамбар тең емеске бар деген жоқ, / Зар жылатып *бес қара* ал деген жоқ [3, 39-б.]. Қара II – жылқы, түйе, сиыр малдарының аты [9, 479-б.].

5) – Кім шыдар шариятқа, жалаңызға? Бояма *қара көңіл* қараңызға [3, 40-б.]. Қара көңіл – ниеті арам, аяр кісі [7, 419-б.].

6) ... обалымыз қиюы жоқ, қисыны қашқан дүниеге, оңға баспай, солға басқан қазақтың *қара ғұрпына* болсын [3, 11-б.]. Қара – көмірдің, күйенің түсіндей [9, 477-б.]. Ғұрып – салт-дәстүр, әдет [9, 183-б.].

7) – Қамар секілді асыл туған қарашығым, сендердің надандықтарыңа шынымен-ақ *қара тоқты* болғаны-ау! [3, 25-б.]. Қара – көмірдің, күйенің түсіндей [9, 477-б.]. Тоқты – қойдың алты айдан асқан кепеден үлкен төлі [9, 807-б.].

8) Қарт *қара құс* сұқсырға қалайша тең зар-зар! [3, 28-б.]. Қара құс – түсі көбіне қара қоңыр, өлексеге, жемтікке үйір ірі жыртқыш құс [10, 333-б.].

9) Сонда Қамар әйтеуір ақ үстінен *қара тани* ма деген адам еді деп... [3, 37-б.]. Қара таныды – әріп таныды, оқыды, сауаты ашылды [10, 273-б.].

10) Қарағым, *қаралама*, ая мені... [3, 15-б.]. Қаралау – қарала етістігінің қимыл атауы; жазықсыз, кінә тағу, нақақтан нақақ айыптау, жала жабу [10, 336-б.].

Жоғарыда келтірілген мысалдар романдағы «қара» сөзінің кең семантикалық аяда қолданылатынын көрсетеді. Бұл сөз әртүрлі контексте мінезді (қара жүрек, қара көңіл), әлеуметтік ортаны (қара халық), жағдайды (қара басқан), материалдық ұғымды (бес қара), кертартпа, ескі дәстүрді (қара ғұрып) және тағдырлық мәнді (қара тоқты) білдіру арқылы көп-қабатты мағынаға ие. Осындай қолданыстар арқылы автор бір ғана сөздің мүмкіндігін кеңінен пайдаланып, кейіпкерлердің ішкі болмысын, қоғамдағы қайшылықтарды және дәуір шындығын терең бейнелейді. Қазақ дүниетанымында «қара» сөзі тек жағымсыз мағынамен шектелмей, киелі, қадірлі ұғымдарды да білдіреді. Бұл оның ұлттық таныммен тығыз байланысын көрсетеді. Демек, «қара» сөзінің романдағы қолданысы тек автордың тілдік шеберлігін танытып қана қоймай, белгілі бір мәдени-танымдық мазмұнды жеткізетін маңызды тілдік құрал болып табылады.

Көркем шығармадағы бейнелеу құралдары жазушының дүниетанымы мен көркемдік шеберлігін танытатын маңызды тілдік қабаттардың бірі болып табылады. Себебі әрбір сурет-

кер ұлттық тілдің бейнелі мүмкіндіктерін пайдалану арқылы кейіпкер болмысын, қоғамдық ортаны, халықтық танымды табиғи түрде бейнелейді. Сонымен қатар көркем мәтіндегі бейнелеу тәсілдері жеке-дара қолданылғанда толық көркемдік қызмет атқара алмайды. Олар бір-бірімен сабақтасып келу арқылы кейіпкердің жан дүниесін, психологиялық қалпын, мінез ерекшелігін терең ашады. Бұл туралы Қ.Т. Жанұзақова өзінің «Әдебиеттануға кіріспе» атты еңбегінде: «Тағы бір айтатын жайт, көркем шығармадағы образды жасауда қолданылатын кез келген көркемдік тәсілдер – портрет, пейзаж, монолог, диалог т.б. жеке-дара тұрып ешқандай қызмет атқармайтыны белгілі. Сондықтан да жазушы кейіпкерінің ішкі сезімдерін, характерін бейнелеу құралдарын өзара сабақтастыра суреттеу арқылы ашады. [11, 76-б.] – деп жазады. Осындай өзара байланыста қолданылатын көркемдік амалдардың ішінде кейіпкердің ішкі болмысын, рухани әлемін, характерлік ерекшелігін танытуда мінездеудің орны ерекше.

Мінез – адамның психологиялық ерекшелігі болса, мінездеу дегеніміз – кейіпкердің мінез-құлқымен, психологиялық қасиеттерімен, рухани-мәдени болмысымен таныстыратын сипаттамалар [11, 65-б.]. З.Қабдолов: «Мінездеу – әдеби кейіпкерді таным-түсінігі мен мінез-құлқын таныта даралай суреттеу. Түрлі тәсілдер арқылы жасалады. Тура мінездеу кейіпкердің мінез-құлқын айнытпай, сол қалпында баяндаса, жанама мінездеу оған қатысты құбылыстар мен заттарды суреттеу арқылы қаһарман бейнесін ашып көрсетеді» [12, 668-б.]. Осы тұрғыдан алғанда, мінездеу көркем шығармадағы кейіпкердің тек сыртқы әрекетін емес, оның ішкі дүниесін, дүниетанымын және қоғамдық ортадағы орнын терең танытатын маңызды көркемдік құрал ретінде бағаланады. С.Торайғыров «Қамар сұлу» романында мінездеуді былай береді:

1) *«Бұл өзі жеті атасынан бері уызы арылмаған, бағы таймаған, қолынан ұры кетпеген, бір жақсылық етпеген, басы сәждеге тимеген, жамандықтан басқаны сүймеген, бірді-бірге атыстырып, елін қан жылатумен шынжыр балақ-шұбар төс қанды ауыз атанған бір жауыз еді»* [3, 21-б.]. Бұл үзіндіде Нұрымның бейнесі жинақталған жағымсыз тип ретінде ашылады. «Жеті атасынан бері уызы арылмаған» тіркесі оның дәулетті әулеттен шыққанын аңғартқанымен, мәтін ішінде ол озбырлықтың ұрпақтан жалғасқан сипатын көрсетуге қызмет етеді. «Бір жақсылық етпеген», «жамандықтан басқаны сүймеген» секілді сипаттамалар градация арқылы кейіпкердің жауыздығын біртіндеп күшейтеді. Ал «шынжыр балақ-шұбар төс», «қанды ауыз» тұрақты тіркесі Нұрымды халыққа қиянат жасаған үстем топ өкілі ретінде танытады. Мұнда гипербола, тұрақты тіркес, жинақтау тәсілдері қолданылып, кейіпкердің қатігез болмысы әсерлі берілген.

2) *«Және Ахметтің ақыл-ой, зеректігінің үстіне, сұңқардың баласындай бітімі жақсы, көзге түсерлік көркі де бар, сөзге шешен, ойдан шығарғыш ақын, жарып салма өткір еді»* [3, 6-б.]. Автор Ахмет бейнесін жағымды мінездеу арқылы ашады. «Сұңқардың баласындай» деген теңеу кейіпкердің тек сыртқы сымбатын емес, сергектігін де аңғартады. Қазақ танымында сұңқар еркіндік пен алғырлықтың символы болғандықтан, бұл теңеу образдың рухани биіктігін күшейтеді. «Сөзге шешен», «ойдан шығарғыш ақын», «жарып салма өткір» сипаттары Ахметтің өнерлі, тапқыр, ойы жүйрік тұлға екенін көрсетеді. Үзіндіде теңеу, эпитет, бірыңғай мінездеу тәсілі қолданылып, Ахметтің адамдық болмысы мен Қамарға лайық тұлға екені танытылады.

3) *«Даңқы жер жарған, шешендігі ел жарған, күліп кісі бетіне қарап көрмеген, ибалы, атақты асыл Қамарымыз...»* [3, 20-б.]. Қамар бейнесі нәзік әрі астарлы мінездеу арқылы беріледі. «Даңқы жер жарған», «шешендігі ел жарған» тіркестері гипербола негізінде жасалып, кейіпкердің ел ішіндегі беделін айқындайды. «Күліп кісі бетіне қарап көрмеген» деген сипаттама Қамардың ұяңдығы мен тәрбиелілігін танытады. Ал «асыл Қамарымыз» тіркесіндегі «асыл» эпитеті оның ішкі тазалығы мен адамдық қадірін тереңдете түседі. Мұнда эпитет, гипербола, тұрақты тіркес арқылы Қамардың рухани болмысы көркем жинақталған.

Осы мысалдардан романдағы мінездеу әр кейіпкердің табиғатына сай түрлі деңгейде қолданылғанын көруге болады. Нұрым бейнесінде мінездеу күшейту мен жинақтау арқылы берілсе, Ахмет образында жағымды сипаттау мен теңеу басым келеді. Ал Қамар бейнесі нәзік

эпитеттер мен астарлы сипаттаулар арқылы ашылған. Бұл жазушының кейіпкерлерді даралап қана қоймай, олардың қоғамдағы орнын да көркемдік тұрғыдан танытқанын көрсетеді.

Әдебиеттанушы А.Қалшабек: Портрет екі түрлі болады: сұлба портрет; мінез портрет. Сұлба портретте кейіпкердің сыртқы пошымы, суреті беріледі: түрі, киімі, дене тұрқы, қимыл-қозғалысы, мимикасы т.б. Мінез портретте кейіпкердің ішкі мінезі көрініп, оның мінез-құлқынан хабар беріледі [13, 53-б.].

Романдағы кейіпкерлер портреті:

1) *Нұрымның зұлымдығы мен атағы болмаса, әліпті таяқ деп білмейтін надан, пішіні де жаман, аузы толған боғауыз бен былш-былш насыбай, ішпей мас, әрі нас, елу шамасында жасы бар, қой сақтардың басындай басы бар, жай формасының өзі сұп-суық бүйі секілді түксиген, күпсиген, бұқа мойын, өгіз құрсақ, алақан көз, жайын ауыз, добыра сақал, тоқпақ мұрын, бір түрлі нысаналы жануар еді* [3, 21-б.]. Бұл үзіндіде Нұрымның портреті гротескілік сипатта беріледі. «Әліпті таяқ деп білмейтін надан» тіркесі оның білімсіздігін ашса, «аузы толған боғауыз», «былш-былш насыбай», «ішпей мас» сияқты экспрессивті сөздер кейіпкердің тұрпайы болмысын танытады. «Бұқа мойын», «өгіз құрсақ», «жайын ауыз», «бүйі секілді» тәрізді теңеу мен эпитеттер арқылы Нұрымның бейнесі зооморфтық сипатта суреттелген. Жануарларға ұқсату тәсілі оның рухани азғындауын астарлы түрде көрсетеді. Әсіресе «сұп-суық бүйі секілді» теңеуі кейіпкердің суық әрі үрейлі әсерін күшейтеді. Сипаттардың тізбектеле берілуі градация тәсілін туғызып, Нұрымның жағымсыз бейнесін тереңдете түседі. Осы арқылы автор кейіпкердің ішкі болмысын сыртқы портретпен ұштастыра ашқан.

2) *Жіңішке сымға тартқан әні қандай. Балауыз балбыраған тәні қандай. Ақыл, ой, мінез, көрік түгел келіп, Толықсып толып тұрған сәні қандай. Еріткен іші-бауырыңды көзі қандай, Бал тамған майда бұлбұл сөзі қандай. Жұп-жұмсақ, бып-биязы ішке кіріп, Жайтаңдап жан күйдірген кезі қандай! Күлгенде көзіңді алып кірсіз тісі, Қайнамас оны көріп кімнің іші? Алмас қылыш жүзіндей аударылған, Сүйгізіп көлеңкесі әрбір ісі* [3, 4-б.].

Қамар бейнесін суреттеуде автор мүлде бөлек көркемдік жүйені қолданады. «Жіңішке сымға тартқан әні», «балауыз балбыраған тәні» тіркестері метафора арқылы кейіпкердің нәзіктігі мен әсемдігін бейнелейді. «Бал тамған майда бұлбұл сөзі» деген жолда «бал тамған» эпитеті мен «бұлбұл» образы Қамар сөзінің әуезділігі мен әсерлілігін танытады. Ал «алмас қылыш жүзіндей» теңеуі оның сұлулығымен қатар өткір мінезін де аңғартады. Өлеңдегі «қандай?» сөзінің қайталануы риторикалық қайталау қызметін атқарып, автордың таңданысын күшейтеді. Сонымен бірге «ақыл, ой, мінез, көрік түгел келіп» деген жол Қамардың тек көркем емес, рухани болмысымен де дараланғанын көрсетеді.

Осы екі үзіндіде көркемдеуіш құралдар қарама-қарсы бағытта қолданылған. Нұрым бейнесінде олар кейіпкердің тұрпайы, зұлым болмысын ашуға қызмет етсе, Қамар бейнесінде нәзіктік, сұлулық және рухани үйлесімді танытады. Автор осындай қарама-қарсылық арқылы кейіпкерлердің мінезін ғана емес, шығармадағы адамгершілік пен озбырлық арасындағы идеялық тартысты да тереңдетеді.

Қ.Т.Жанұзақова: Шығарма сюжетін ширықтырып, оқиға динамикасын күшейтетін көркемдік компонент – диалог. Диалог – (грекше dialogos – әңгіме, сөйлесу) көркем әдебиеттегі сөйлеу түрі, екі немесе одан да көп адамдардың өзара әңгімелесуі. Алайда диалогтың қызметі адамдардың сөйлесуімен шектелмейді. Шығармада әр кейіпкердің өзіне тән сөз саптауы, сөйлеу мәнері арқылы оның болмыс-бітімін, характер даралығын, нақты жағдайдағы эмоциялық көңіл-күйін, сезім толғанысын аңғарамыз. Диалог арқылы шығарманың идеясы мен кейіпкердің мінез табиғаты танылады [11, 76-б.]. Романнан мысал келтірер болсақ:

Қамар:

– *Бола ма ризасыз неке дұрыс?*

Ұялмастан айтасың неге бұрыс?

Дуала, мейлің үшкір, мейлің түкір!

Бақыр, шақыр болмасқа кеткен бұл іс [3, 40-б.].

Молда:

– Шырағым, ашуланба, жай бір сөзім,
Монтандығым болмаса егер шықсын көзім!
Араңа мұсылмандық айтамын деп,
Бәлеге қалдым, міне, менің өзім.

Қамар:

– Мұсылман болсаң, ауылыма айт, жылатпасын,
Көл қылып, көзім жасын бұлатпасын.
Жас алма, қызыл гүлдей уыз тәнге
Добыра сақал дуракты құлатпасын [3, 41-б.].

...

Құдай-ай!!!...
Жас жүрек бола ма екен шалмен күпу?
Қу ағаш бола ма екен талмен күпу?
Майысқан өрім талдай жас қыздарың
Болмайды екі аяқты малмен күпу!
Ұялмастан "күпу" деп неке оқып,
Тіпу, молда, жүзіңе тіпу-тіпу!

Ойласаң, таза менен сасық, тең бе?
Ғалымға қара көңіл насық тең бе?
Неге, неге көрмейсің, соқыр молда,
Байқасаң, асыл менен жасық тең бе?!

Молда (біраз төмен қарап, көзіне жас алды):

– Қайтесің, шал болса да, малы бар шал,
Мал болған соң, аузында балы бар шал.
Сен бұлбұл, ол қара құс болса-дағы,
Қосатын сені өзіне халі бар шал.

Шырағым, бәрі де рас айтқан сөзің,
Өртеді іш-баурымды жасты көзің.
Қайтейін, аясам да, амалым жоқ,

Әркімнің көз ұшында жүрмін өзім, – деп Қамардың шырқырап шыққан зарлы сөзіне еріп кеткендіктен өзінің қай жерде отырғанын білмей сөйлеймін деп, молда бейшара қол-аяғы жерге тиместен далаға шығып қалғанын бір-ақ білді [3, 42-б.].

Берілген диалог үзінділерінде көркемдеуіш құралдар кейіпкерлердің мінезін, дүниетанымын және олардың арасындағы тартысты терең ашуға қызмет етеді. Қамар мен молда арасындағы сөз қақтығысы арқылы әйел теңсіздігі мен ескі салттың қайшылығы айқын көрінеді. Қамар сөзінде риторикалық сұрақтар жиі қолданылған: «Бола ма ризасыз неке дұрыс?», «Неге, неге көрмейсің, соқыр молда?» деген жолдар қарсы тараптың әрекетін әшкерелеуге бағытталған. Әсіресе «Кемпір тең бе он бестегі ер балаңызға?» деген сөйлемде антитеза арқылы жас айырмашылығы мен табиғи үйлесімсіздік ашылады. «Бояма қара көңіл қараңызға» деген жолдағы «қара көңіл» эпитеті молданың арам пиғылын танытса, «соқыр молда» тіркесінде метафоралық астар бар. Мұнда соқырлық физикалық емес, рухани мешеулікті білдіреді. Ал «таза менен сасық», «асыл менен жасық» сөздері антитеза негізінде беріліп, адамдық пен азғындықты қарама-қарсы қояды. Қамар сөзіндегі теңеу мен метафоралар да ерекше қызмет атқарады. «Майысқан өрім талдай жас қыздарың» деген жолда қыздың нәзіктігі «өрім талға» теңелсе, «екі аяқты малмен күпу» тіркесінде Нұрымның адамдық қасиеттен айырылғаны дөрекі метафора арқылы ашылады. Бұл жерде бейнелі сөздер тек эстетикалық мақсатта емес, әлеуметтік қарсылықты білдіру үшін қолданылған. Ал «малы бар шал», «аузында балы бар шал» тіркестерінде қайталау мен астарлы ирония байқалады. Мұндағы «бал» сөзі байлықтың

алдамшы тартымын меңзейді Сондай-ақ «Сен бұлбұл, ол қара құс» деген жолда қарама-қарсы метафора қолданылған. «Бұлбұл» Қамардың әсемдігі мен тазалығын білдірсе, «қара құс» Нұрымның тұрпайы болмысын танытады. Осы арқылы автор екі кейіпкердің рухани айырмашылығын айқын көрсетеді. Диалогтағы эпитет, метафора, теңеу, антитеза, риторикалық сұрақ, қайталау сияқты көркемдеуіш құралдар кейіпкерлердің ішкі болмысын тереңдетіп, шығарманың әлеуметтік мазмұнын күшейтеді. Қамар сөзіндегі бейнелі құрылымдар оның еркіндікке ұмтылған рухын танытса, молда сөзіндегі әлсіздік ескі қоғамның ішкі қайшылығын аңғартады.

Қ.Т. Жанұзақова: «Диалог, монолог – кейіпкерлердің характерін сомдауда айрықша роль атқаратын, логикалық шешімдердің, іс-әрекеттің нанымдылығын дәлелдейтін көркемдік бейнелеу құралдары. Көркем бейне жанды және нақты әрекет үстінде, сөйлеу барысында толыққанды тұлғаланып, мінез-құлқындағы өзіндік ерекшелігі ашылады. Демек, образ сомдауда кейіпкер тілі шешуші орын алады [11, 76-б.].

«Ішкі монолог – кейіпкердің көзқарасын, дүниетанымын, мінез ерекшелігін танытудың, адамгершілік әлеміне енудің қолайлы және ең жиі кездесетін психологиялық амалы. Ол шығармада адамның психологиялық құбылыстарын, ішкі жан дүниесін ашып, характер сомдауда сүбелі үлес қосады. Ішкі монолог арқылы суреттеліп отырған кезең мен дәуірдің тынысын да аңғарамыз [12, 78-б.]. Осы теориялық тұжырым С.Торайғыров шығармашылығында нақты көркемдік жүйе ретінде жүзеге асады. Қазақ әдебиетінің қысқаша тарихы атты еңбекте қаламгер туралы былай баяндалады: «Торайғыров ақындығына тән бір қасиет – лирикалық кейіпкердің жүрек сырын монологпен жеткізу. Жалпы алғанда, субъектінің көңіл күйін монологпен жеткізу күллі лирика табиғатына жақын десек те, Сұлтанмахмұтта ол барша өлеңдерін, поэмаларын қамтитын жүйелі құбылыс» [14, 150-б.]. Демек, ішкі монолог Торайғыров поэзиясында жай психологиялық құрал ғана емес, кейіпкердің рухани әлемін, дәуір шындығын және авторлық идеяны тұтас ашатын жетекші көркемдік тәсілге айналады. Романнан үзінді келтірер болсақ:

1) Сонда Қамардың ішінен күбірлеп, ылғи аузынан тастамай айта беретіні жалғыз-ақ мынау еді:

*А, Құдай, енді мені күйгізбей ал!
Жауыздың суық тәнін сүйгізбей ал!
Антым бұзбай алдыңа мен барайын,
Ахметтен басқа жанды сүйгізбей ал! [3, 48-б.].*

Бұл монологта Қамардың ішкі күйзелісі терең көрінеді. «А, Құдай» қаратпасы апострофа қызметін атқарып, кейіпкердің соңғы үмітін Құдайдан күткенін аңғартады. «Күйгізбей ал», «сүйгізбей ал» сөздерінің қайталануы оның жан азабын күшейтеді. «Жауыздың суық тәні» тіркесіндегі «суық» эпитеті Нұрымның Қамарға жат әрі мейірімсіз болмысын танытады. Мұнда «суық» сөзі физикалық мағынадан гөрі рухани алшақтықты білдіретін метафоралық астарға ие. Ал «Ахметтен басқа жанды сүйгізбей ал» жолы Қамардың махаббатқа адалдығын көрсетеді.

*2) Жаратқан Құдайымсың мейірбанды,
Асырадың рақметіңмен барша жанды.
Айтайын қолым жайып тілегімді,
Аясаң мейірім қылып, нақақ қанды.*

*Тоқтау бер, мұнан былай қазағыңа,
Шалдардың қызды салмай мазағына!
Дуасы бейшараның қабыл деп ең,
Сол үшін мен ыразы азабына.*

...

*Сонан соң жұртты аздырған ишанын ал!
Соңынан судай ақсын жөні жоқ мал.
Надан сопы, мұридін айырмастан
Тамұқтың дәл түбіне апарып сал!*

Тағы да балгер-бақсы – бәрін де жой,
Жалғыз-ақ, жаны ашитын жастарды қой!
Қақшаңдаған қақпас шал тағы кетсін,
Қабыл қыл тілегімді, Құдайым-ой!

...

Ғибрат ал мен сорлыдан, қазақ қызы!
Түйрейтін мал менен шал – саған бізі.
Оңбайды бұл әдетпен қазақ халқы,
Бол себеп ақырында қалмасқа ізі [3, 63-б.].

Бұл монологта Қамардың мұны жеке қайғыдан қоғамдық мәселеге ұласады. «Мейірбанды», «рақметіңмен» сөздері арқылы Құдайдың әділ әрі мейірімді бейнесі эпитетпен берілген. «Тоқтау бер, мұнан былай қазағыңа» деген жолдарда Қамар өз тағдырынан гөрі қазақ қыздарының болашағын ойлайды. «Жұртты аздырған ишанын ал», «надан сопы» тіркестерінде бағалауыш эпитеттер қолданылып, қоғамдағы жалған діндарлық сыналады. «Тамұқтың дәл түбіне апарып сал» деген жолдағы гипербола Қамар тілегінің қаталдығын емес, әділетсіздікке деген төзімінің шегіне жеткенін білдіреді. Тамұқ» – тозақ деген сөз. Ал оның «нақ түбі» – тозақтың ең ауыр, ең қорқынышты және ең төменгі қабаты. Сондықтан бұл – «ең ауыр жазаға кес», «қайтып оралмайтындай етіп құрт» деген мағынаны береді. «Соңынан судай ақсын жөні жоқ мал» деген теңеуде байлықтың адам тағдырын билейтін қатігез күшке айналғаны аңғарылады. Монологтағы ең әсерлі бейнелердің бірі – «Түйрейтін мал менен шал – саған бізі» жолы. Мұнда «біз» метафорасы арқылы мал мен шал қазақ қызының тағдырына қадалған жара секілді бейнеленген. Ал «Ғибрат ал мен сорлыдан, қазақ қызы!» деген риторикалық үндеу Қамар сөзін жеке мұннан қоғамдық өсиет деңгейіне көтереді.

Осылайша, монологтағы эпитет, метафора, теңеу, гипербола, риторикалық үндеу сияқты көркемдеуіш құралдар Қамардың жан күйзелісін ғана емес, оның әділет іздеген рухани қарсылығын да терең ашады.

Біздің пікірімізше, шығармадағы мінездеу, портрет, диалог және монолог бір-бірімен өзара байланыста қолданылып, кейіпкер бейнесін жан-жақты ашуға қызмет етеді. Бұл тәсілдер арқылы образ тек сырттай сипатталып қана қоймай, оның ішкі дүниесі, ой-сезімі, әлеуметтік орны мен дүниетанымы толық көрініс табады. Ал көркемдеуіш құралдар осы үдерісті тереңдетіп, бейнені әсерлі, нанымды деңгейге көтереді әрі оқырманның жүрегіне дәл жетуіне қызмет етеді. Нәтижесінде кейіпкерлер дараланып қана қоймай, белгілі бір қоғамдық құбылыстың көрінісі ретінде жинақталып, шығарманың идеялық мазмұнын айқындайтын негізгі тетікке айналады.

5 Қорытынды

«Қамар сұлу» романының тілдік-көркемдік құрылымы шығарма мазмұны мен идеясын ашуда маңызды орын алады. Жазушы тілдің бейнелеу мүмкіндіктерін шебер пайдалану арқылы дәуір шындығын, қоғамдық қайшылықтарды және адам тағдырын әсерлі суреттеген. Сондықтан роман қазақ әдебиетіндегі көркемдік ізденістердің, ұлттық дүниетаным мен әдеби тіл дамуының құнды үлгілерінің бірі болып табылады.

Әдебиеттер тізімі

1 XX ғасыр басындағы әдебиет: Жоғары оқу орындары филология, журналистика факультеттері студенттеріне арналған хрестоматиялық оқу құралы (құр. Қ. Ергөбек). – Алматы: Білім, 1994. – 352 б.

2 Әбілқасымов Б., Мажитаева Ш. Қазақ әдеби тілінің тарихы (ХҮ-ХХ ғғ.). Оқулық. – Қарағанды: Қар МҮ баспасы, 2009. – 209 б.

3 Торайғыров С. Қамар сұлу; Көбеев С. Қалың мал; Мұқанов С. Адамдар / Қазақтың 100 романы» сериясы. – Алматы: Жазушы, 2009. – 416 б.

4 Оңдасынов Н.Д. Парсыша-қазақша түсіндірме сөздік – Алматы: Білім, 2011. – 352 б.

5 Қайыржан К. Сөз – сандық: Қазақтың көне сөздері. – Алматы: Өнер, 2013. – 480 б.

6 Орфографиялық сөздік / Құраст.: Н. Уәли, Қ. Күдерінова, А. Фазылжанова, Ж. Исаева,

Н. Әміржанова, А. Әмірбекова. – 6-бас. – Алматы: Дәуір, 2013. – 720 б.

7 Фразеологиялық сөздік. – Алматы: Арыс, 2007. – 800 б.

8 Белбаева М. Қазақ тілінің омонимдер сөздігі. – Алматы: Мектеп, 1988. – 193 б.

9 Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі / Жалпы редакциясын басқарған Т. Жанұзақов. – Алматы: Дайк-Пресс, 2008. – 968 б.

10 Қазақ әдеби тілінің сөздігі. Он бес томдық. – Алматы: Арыс, 2008. – Т.9. – 744 б.

11 Жанұзақова Қ.Т. Әдебиеттануға кіріспе / Филология факультеттері студенттеріне арналған оқу құралы. – Алматы: Қыздар университеті, 2015. – 277 б.

12 Қазақстан. Ұлттық энциклопедия / Бас ред. Б. Аяған. – Алматы: «Қазақ энциклопедиясының» бас редакциясы, 2004. – 696 б.

13 Қалшабек А. Әдебиеттану ғылымына кіріспе: оқулық. – Астана: Фолиант, 2016. – 208 б.

14 Қазақ әдебиетінің қысқаша тарихы. 2-кітап: оқу құралы / Жалпы редакциясын басқарған Т. Кәкішұлы. – Алматы: Қазақ университеті, 2002. – 455 б.

БЕКБОСЫНОВА, А.Х., ИНАГАМЖАНОВА, И.У.

ЯЗЫКОВО-ХУДОЖЕСТВЕННЫЕ ОСОБЕННОСТИ РОМАНА С. ТОРАЙГЫРОВА «КАМАР СУЛУ»

В статье рассматриваются языково-художественные особенности романа Султанмахмута Торайгырова «Камар сулу». Анализируются признаки разговорного стиля речи, авторские языковые средства, использование заимствованной лексики и художественная функция многозначных слов. Также определяется роль характеристики персонажей, портрета, диалогов и монологов в создании образов героев. В ходе исследования выявляется значение языка романа в отражении историко-социальной реальности казахского общества начала XX века, а также анализируется роль художественных средств в передаче авторской идеи. В результате доказано, что язык произведения формируется в тесной взаимосвязи с национальным мировоззрением, реалиями эпохи и духовным миром персонажей.

Ключевые слова: языковые особенности, заимствованная лексика, характеристика персонажей, портрет, диалог, монолог, образ персонажа, женское неравенство, национальное мировоззрение.

BEKBOSSYNNOVA, A.Kh., INAGAMZHANOVA, I.U.

LINGUISTIC AND ARTISTIC FEATURES OF S. TORAYGYROV'S NOVEL «KAMAR SULU»

The article examines the linguistic and artistic features of Sultanmakhmut Toraygyrov's novel "Kamar Sulu". It analyzes the use of loanwords, features of colloquial speech, authorial linguistic devices, and the artistic function of polysemantic words. It also identifies the role of characterization, portrait description, dialogue, and monologue in constructing literary characters. The study reveals the significance of the novel's language in reflecting the historical and social reality of early twentieth-century Kazakh society, as well as the role of artistic means in conveying the author's idea. As a result, it is demonstrated that the language of the work is closely connected with the national worldview, the realities of the era, and the spiritual world of the characters.

Keywords: linguistic features, loanwords, characterization, portrait, dialogue, monologue, character image, gender inequality, national worldview.

Авторлар туралы мәліметтер:

Бекбосынова Асия Хасанқызы – филология ғылымдарының кандидаты, тілдер және әдебиет теориясы кафедрасының қауымдастырылған профессоры, Ахмет Байтұрсынұлы атындағы Қостанай өңірлік университеті, Қостанай қ., Қазақстан Республикасы.

Инагамжанова Ирисай Умиджанқызы – «6В01701 – Қазақ тілі мен әдебиеті» білім беру бағдарламасының 4-курс студенті, Ахмет Байтұрсынұлы атындағы Қостанай өңірлік университеті, Қостанай қ., Қазақстан Республикасы.

Бекбосынова Асия Хасановна – кандидат филологических наук, ассоциированный профессор кафедры теории языков и литературы, Костанайский региональный университет имени Ахмет Байтұрсынұлы, г. Костанай, Республика Казахстан.

Инагамжанова Ирисай Умиджановна – студентка 4 курса образовательной программы «6В01701 – Казахский язык и литература», Костанайский региональный университет имени Ахмет Байтұрсынұлы, г. Костанай, Республика Казахстан.

Bekbossynova Assiya Khassanovna – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Department of theory of languages and literature, Akhmet Baitursynuly Kostanay Regional University, Kostanay, Republic of Kazakhstan.

Inagamzhanova Irissay Umidzhanovna – 4th-year student, “6B01701 – Kazakh Language and Literature” educational program, Akhmet Baitursynuly Kostanay Regional University, Kostanay, Republic of Kazakhstan.

УДК 81

Сегизбаева, К.К.,
кандидат филологических наук,
ассистент профессора,
кафедра теории языков и литературы,
Костанайский региональный университет
имени Ахмет Байтұрсынұлы,
г. Костанай, Республика Казахстан
Каджая, А.М.,
студентка 4 курса
ОП «6B01703 – Русский язык и литература»,
КРУ имени Ахмет Байтұрсынұлы,
г. Костанай, Республика Казахстан

АВТОБИОГРАФИЯ КАК ФОРМА ОСМЫСЛЕНИЯ ЛИЧНОГО И КУЛЬТУРНОГО ОПЫТА В СОВРЕМЕННОЙ ГУМАНИТАРНОЙ НАУКЕ

Аннотация

В представленной статье автобиография исследуется как многомерный феномен, занимающий ключевое место в пространстве современной гуманитарной культуры. Здесь акцентируется внимание на эволюции жанровых границ автобиографии под влиянием динамичных социокультурных процессов. Особый фокус исследования направлен на специфику автобиографической прозы казахстанских авторов, в которой индивидуальный жизненный опыт репрезентируется и интерпретируется сквозь призму коллективной исторической и культурной памяти, а также национальной картины мира. Обосновывается ключевое положение, согласно которому в современной гуманитарной парадигме автобиография функционирует не просто как хроника событий жизненного пути, но прежде всего, как действенный механизм смыслового моделирования прошлого, инструмент активного самоконструирования личности и форма диалога с культурным контекстом эпохи.

Ключевые слова: *нарратив, идентичность, личный опыт, культурная память, философия памяти, самоконструирование, дискурс.*

1 Введение

Современная гуманитарная мысль демонстрирует устойчивый и разносторонний интерес к проблематике субъективного опыта и способам его презентации в культуре. Данный исследовательский вектор, нередко именуемый «антропологическим поворотом», фиксирует переход от изучения макроисторических структур и глобальных социальных закономерностей к микроистории, к повседневной жизни отдельного человека. Усиление фокуса на индивидуальной судьбе напрямую коррелирует с глубинными трансформациями социокультурной реальности эпохи постмодерна, в которой прежние жёсткие коллективные нарративы и схемы интерпретации прошлого постепенно утрачивают свою доминирующую роль, уступая место более пластичным, многовариантным и персонализированным формам повествования. В этом контексте автобиография перестаёт восприниматься как маргинальный или второстепенный литературный жанр и перемещается в эпицентр гуманитарных дискуссий. Она превращается

АВТОРЛАРДЫҢ НАЗАРЫНА

«ҚМПИ Жаршысы» журналы педагогика, әлеуметтік-гуманитарлық, физика-математикалық, техникалық, биологиялық, химиялық-технологиялық, экономикалық ғылымдар және экология, халықаралық байланыстар салалары бойынша бұрын жарияланбаған өзекті ізденіс нәтижелері туралы мақалаларды жариялайды.

Редакциялық алқа мүшелері журнал материалдарының мазмұнына сын-пікір білдіргеннен кейін басылымға ұсыну шешімі шығарылады. Қабылданбаған мақалаларды редакциялық алқа мүшелері қайта қарастырмайды.

Мақалалар қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде жарияланады.

Журнал жыл барысында төрт рет шығарылады (қаңтар, сәуір, шілде, қазан).

«Қазпошта» АҚ-ның кез келген бөлімінде журналға жазылу мүмкіндігі қарастырылған. Жазылым индексі 74081.

Ұжымда жоғары білікті редакторлар құрамы жұмыс істейді, барлық мақалалар сараптамалық талдаудан және редакциялық өңдеуден өтеді, сондай-ақ плагиаттан тексеріледі. Мақаланы жариялау туралы түпкілікті шешімді редакциялық алқа рецензия қорытындысына сәйкес қабылдайды.

Мақалалар келесі бөлімдер бойынша топтастырылады:

- Білім беру;
- Гуманитарлық ғылымдар және өнер;
- Жаратылыстану ғылымдары;
- Инжиниринг және технологиялар;
- Әлеуметтік ғылымдар

Мақалаға қойылатын талаптар:

Мәтіннің көлемі сөз аралықтары мен сілтемелерді қоса алғанда 15000-нан 60000 таңбаға дейін болуы қажет (0,3-тен 1,5 баспалық параққа дейін, яғни 5–24 бет).

Мәтіннің рәсімделуіне қойылатын техникалық талаптар:

Қаріп – Times New Roman, өлшемі – 12, мәтіннің туралануы – беттің ені бойынша.

Жиектері: барлық жағынан 2 см.

Жоларалық интервал: бірлік.

Абзацтар аралығы «Алдында» – жоқ, «Кейін» – жоқ.

Азат жол– 1,25 см.

Мәтін: парақта бір бағана.

Мақаланың басқы беті келесі ақпараттарды қамтуы қажет:

1. *ӘОЖ коды.* Беттің сол жағына қалың қаріппен жазылады. Авторлық материалға ӘОЖ кодын мына сілтеме арқылы алуға болады: <http://teacode.com/online/udc/>.

2. *Автордың аты-жөні.* Беттің оң жағына қалың қаріппен ӘОЖ кодынан бір тармақ төмен жазылады.

3. *Авторлар туралы ақпарат.* Беттің оң жағына көлбеу әріптермен жазылады: автордың ғылыми дәрежесі, ғылыми атағы, қызметі, қызмет орны, қаласы, мемлекеті.

4. *Мақала атауы.* Беттің ортасында бас әріптермен және қалың қаріппен жазылады.

5. *Мақала түйіні.* «Түйін» сөзі (орыс. «Аннотация», ағылш. «Abstract») беттің ортасында қалың қаріппен мақала атауынан бір тармақ төмен жазылады. Түйін мақаланың жарияланатын тілінде жазылады. Түйін мәтіні: сөз аралықтарын қоса алғанда 500–800 таңба, мәтіннің туралануы – беттің ені бойынша, шегініс – оң және сол жақтан 2 см, азат жол– 1,25 см. Мақала тілінде жазылған түйінді мақала тілінде жазылған түпкі түйінмен (резюме) ауыстыру мүмкіндігі қарастырылған.

6. *Мақаланың түпкі түйіні.* Мақала жарияланатын тілден бөлек, мақала атауының аудармасымен екі тілде жазылады. Түпкі түйін мәтіні: көлбеу әріптермен әдебиеттер тізімінен кейін 1 тармақ төмен жазылады, сөз аралықтарын қоса алғанда 500–800 таңба, мәтіннің туралануы – беттің ені бойынша, азат жол– 1,25 см.

7. *Кілт сөздер* (5–8 сөз және/немесе сөз тіркесі). Кілт сөздер үш тілде сәйкесінше «Түйін» және «Түпкі түйіннен» төмен жазылады. «Кілт сөздер» тіркесі (орыс. «Ключевые слова», ағылш. «Key words»): қалың әріптермен, беттің сол жағына жазылады, шегініс – оң және сол жақтан 2 см, «Кілт сөздер» тіркесінен кейін қос нүкте қойылады, ары қарай кілт сөздер жазылады.

8. *Негізгі мәтін* келесі бөлімдерден тұрады:

1) *Kіріспе* (орыс. – Введение, ағылш. – Introduction).

2) *Материалдар және әдістер* (орыс. – Материалы и методы, ағылш. – Materials and methods).

3) *Нәтижелер* (орыс. – Результаты, ағылш. – Results).

4) *Талқылау* (орыс. – Обсуждение, ағылш. – Discussion).

5) *Қорытынды* (орыс. – Выводы, ағылш. – Conclusions).

6) *Ризашылық білдіру* (орыс. – Благодарности, ағылш. – Appreciation).

3 және 4 бөлімдер біріктірілуі мүмкін, 6 бөлім – қажеттілік туындаған жағдайда ғана жазылады.

Мақала бөлімдері нөмірленуі тиіс. Сандардан кейін нүкте қойылмайды. Бөлім атауларының жазылуы: қаріп– Times New Roman, өлшемі – 12, қалың қаріппен, туралануы– беттің сол жағында.

Мәтінде белгілі бір тармақты немесе тізімді белгілеуде араб сандары қолданылады.

9. *Әдебиеттер тізімі* (орыс. – Список литературы, ағылш. – References). Әдебиеттер тізімі мақаладан кейін жазылады. «Әдебиеттер тізімі» тіркесі қалың қаріппен жазылады, қаріп өлшемі – 12, шегініс – 1,25 см.

Дереккөздер туралы ақпаратты мәтінде дереккөздерге сілтеменің жасалу реті бойынша орналастырып, араб сандарымен нөмірлеу қажет. Сандардан кейін нүкте қойылмайды. Шрифт өлшемі – 11, шегініс – 1,25 см.

Қолданылған дереккөздерге сілтемелер тік жақшаның ішінде келтірілгені абзал. Библиографиялық жазу түпнұсқа тілінде орындалады.

Кітаптардың шығыс деректерінің жазылу тәртібі: автордың (авторлардың) тегі, аты-жөнінің басқы әріптері, кітаптың аты, жарияланған орны, басылымы, шыққан жылы, беттер. Мысалы: Семенов В.В. Философия: итог тысячелетий. Философская психология. – Пушино: ПНЦ РАН, 2000. – Б. 60–65.

Журнал, мерзімді басылымдардың шығыс деректерінің жазылу тәртібі: автордың (авторлардың) тегі, аты-жөнінің басқы әріптері, мақала атауы, журнал атауы, жылы, басылым нөмірі, беттер. Мысалы: Голубков Е.П. Маркетинг как концепция рыночного управления // Маркетинг в России и за рубежом. – 2001. – № 1. – Б. 89–104.

Жинақтардың шығыс деректерінің жазылу тәртібі: автордың (авторлардың) тегі, аты-жөнінің басқы әріптері, мақала атауы, жинақ атауы, басылым жылы, беттер. Мысалы: Зимин А.И. Влияние состава топливных эмульсий на концентрацию оксидов азота и серы в выбросах промышленных котельных // Экологическая защита городов: тез. докл. науч.-техн. конф. – М.: Наука, 1996. – Б. 77–79.

Электрондық ресурстардың шығыс деректерінің жазылу тәртібі: мақала атауы, автор туралы ақпарат, мақаланың шығу орны, мерзімі, сонымен қатар, ақпараттық тасымалдаушы, жүйелік талаптар, ғаламтор ресурстарын қолдану мүмкіндіктері (Художественная энциклопедия зарубежного классического искусства [Электронный ресурс]. – Электрон. текстовые, граф., зв. дан. и прикладная прогр. (546 Мб). – М.: Большая Рос. энцикл. [и др.], 1996. – 1 электрон. опт. диск (CD-ROM) + рук. Пользователя (1 с.). – Систем. требования: ПК 486 или выше; 8 Мб ОЗУ; Windows 95 или новее; SVGA 32768 и более цв.; 640x480; 4x CD-ROM дисковод; 16 бит. зв. карта; мышь; Faulkner, A., Thomas, P. Проводимые пользователями исследования и доказательная медицина [Электронный ресурс] // Обзор современной психиатрии: электронный журнал. – 2002. – Вып. 16. – Режим доступа: <http://www.psyobsor.org>).

10. *Кестелерді жасау.* Әрбір кестенің реттік нөмірі мен атауы болуы шарт. Кесте нөмірі және атауы кестенің жоғары жағына орналастырылады. Көлбеу әріптермен жазылған «Кесте 1» («Таблица 1», «Table 1») сөзінен кейін сызықша қойылып, кесте атауы қалыпты әріптермен жазылады, туралануы – беттің ортасында, шрифт өлшемі – 11, кестедегі мәтіннің туралануы – беттің сол жағы.

11. *Графикалық материалдар* «Microsoft Graph» немесе «Excel» бағдарламаларында орындалуы қажет және сканерден өткізілмеуі қажет.

Графикалық бейнелер сурет немесе біртұтас объект ретінде берілуі тиіс. Графикалық объектілер беттің белгіленген жиектерінен аспай, бір беттен артық болмауы қажет.

Әрбір объектінің нөмірі және атауы болуы керек. Объект нөмірі мен атауы объектіден төмен орналасуы қажет. Шрифт өлшемі – 11, мәтіннің орналасу қалпы – беттің сол жағы.

12. *Формулалардың берілуі.* Математикалық формулаларды формулалар редакторы «Microsoft Equation» арқылы белгілеу қажет. Олар жақша ішінде оң жақтан нөмірленеді. Формулалар көп болған жағдайда әрбір бөлімнің формулаларын тәуелсіз нөмірлеу ұсынылады.

13. *Мақалаға міндетті түрде тіркелетін ақпараттар:*

– автор туралы ақпарат (үш тілде): тегі, аты, әкесінің аты, ғылыми атағы, ғылыми дәрежесі, қызметі, жұмыс орны (ЖОО, мекеме атауы, факультет, кафедра), жұмыс және ұялы телефон нөмірі;

– ғылым кандидаты, докторы немесе PhD докторының мақалаға қатысты сын-пікірі (ғылыми дәрежесіз авторлар үшін).

Редакция ұсынылған барлық материалдарға сын-пікір білдіруге міндетті емес және материалдары қабылданбаған авторлармен пікірталасқа түспейді.

Авторлардың пікірлері редакцияның көзқарасымен сәйкес келе бермейді. Қолжазбаларға рецензия берілмейді және қайтарылмайды. Ұсынылған материалдардың дұрыстығына автор жауапты. Қайта басылған материалдарды журналға сүйеніп шығару міндетті.

**Мақалалардың қабылдануы және жариялануы бойынша
сауалдар туындаған жағдайда мына мекен-жайға жүгінініз:**

Қазақстан Республикасы, 110000, Қостанай қ., Байтұрсынов көш., 47
ҚР БҒМ «Ахмет Байтұрсынұлы атындағы Қостанай өңірлік университеті» КЕАҚ
БСН 200740006481, БЖК КСJBKZKX
ЖСК KZ398562203108711441 «Банк Центр Кредит» АҚ

Қазақстан Республикасы, 110000, Қостанай қ., Байтұрсынов көш., 47
№007 каб. Тел.: 8-777-581-51-20
E-mail: vestnik.kru@ksu.edu.kz

ИНФОРМАЦИЯ ДЛЯ АВТОРОВ

Журнал «ҚМПИ Жаршысы» публикует статьи об оригинальных и ранее не печатавшихся результатах исследований в области педагогических, социально-гуманитарных, физико-математических, технических, биологических, химико-технологических, экономических наук, по экологии, международным научным связям и т.п.

Решение о публикации принимается редакционной коллегией журнала после рецензирования. Отклоненные статьи повторно редколлегией не рассматриваются.

Статьи публикуются на казахском, русском, английском языках.

Журнал выходит четыре раза в год (январь, апрель, июль, октябрь).

Подписку на журнал можно оформить в любом почтовом отделении АО «Казпочта». Подписной индекс 74081.

Работает профессиональный редакторский состав, все статьи проходят экспертную оценку и редактуру, а также проверяются на плагиат. Решение о публикации принимается редакционной коллегией журнала после рецензирования.

Статьи распределяются согласно следующим разделам:

- Образование;
- Гуманитарные науки и искусство;
- Естественные науки;
- Инжиниринг и технологии;
- Социальные науки

Требования к статьям:

Объем текста статьи должен быть от 15000 до 60000 знаков, включая пробелы и сноски (от 0,3 до 1,5 печатных листов, т.е. от 5 до 24 страниц).

Технические требования к оформлению текста:

Шрифт: Times New Roman, размер шрифта – 12, выравнивание текста – по ширине страницы.

Поля: по 2 см со всех сторон.

Междустрочный интервал: одинарный.

Интервал между абзацами «Перед» – нет, «После» – нет.

Отступ «Первой строки» – 1,25.

Текст: одна колонка на странице.

Первая (титульная) страница статьи должна содержать следующую информацию:

1. *Код УДК.* Полуужирный, положение по левому краю страницы. Присвоить УДК авторскому материалу можно здесь: <http://teacode.com/online/udc/>.

2. *Ф.И.О. автора.* Полуужирный курсив, положение на странице – по правому краю через строку после кода УДК.

3. *Сведения об авторе.* Курсив, положение на странице – по правому краю: ученая степень, ученое звание, должность, место работы, город, страна.

4. *Заглавие.* Прописные буквы, полуужирный, положение по центру страницы.

5. *Аннотация к статье.* Слово «Аннотация» (каз. «Түйін», англ. «Abstract»), полуужирный, положение по центру страницы, через строку после заглавия. Аннотация оформляется на языке статьи. Допускается замена аннотации на языке статьи на резюме на языке статьи. Текст аннотации: 500–800 знаков с пробелами, курсив, выравнивание по ширине страницы, отступы слева и справа – по 2 см, отступ «Первой строки» – 1,25.

6. *Резюме к статье.* Оформляется на двух языках, отличных от языка статьи, с переводом названия статьи. Текст резюме: курсивный, после списка литературы через интервал, 500–800 знаков с пробелами, положение по ширине текста, отступ «Первой строки» – 1,25.

7. *Ключевые слова* (от 5 до 8). Ключевые слова пишутся на трех языках, размещаются соответственно под «Аннотацией» и «Резюме». Фраза «Ключевые слова» (каз. «Кілт сөздер», англ. «Key words»): полуужирный, отступы слева и справа – по 2 см, после фразы ставится

двоеточие. Сами ключевые слова указываются после фразы «Ключевые слова» в той же строке, через запятую.

8. *Основной текст* делится на следующие разделы:

1) *Введение* (каз – Кіріспе, англ. – Introduction).

2) *Материалы и методы* (каз. – Материалдар мен әдістер, англ. – Materials and Methods).

3) *Результаты* (каз. – Нәтижелер, англ. – Results).

4) *Обсуждение* (каз. – Талқылау, англ. – Discussion).

5) *Выводы* (каз. – Қорытынды, англ. – Conclusions).

6) *Благодарности* (каз. – Ризашылық білдіру, англ. – Appreciation).

Разделы 3 и 4 могут объединяться, раздел 6 – по необходимости.

Разделы статьи должны быть пронумерованы, необходимо нумеровать арабскими цифрами без точки. Оформление заголовков разделов – шрифт Times New Roman, размер шрифта – 12, полужирный, положение по левому краю страницы.

При выделении в тексте отдельных пунктов или списков следует использовать только арабские цифры.

9. *Список литературы* (каз. – Әдебиеттер тізімі, англ. – References). Список литературы приводится в конце статьи и озаглавливается «Список литературы» – шрифт Times New Roman, размер шрифта – 12, полужирный, отступ «Первой строки» – 1,25.

Сведения об источниках следует располагать в порядке появления ссылок на источники в тексте, нумеровать арабскими цифрами без точки, размер шрифта – 11, отступ «Первой строки» – 1,25 см. Ссылки на использованные источники следует приводить в квадратных скобках. Библиографическая запись выполняется на языке оригинала.

Выходные данные *книг* обязательно включают: фамилию автора (авторов), инициалы, название, место издания, издательство, год издания, страницы. Например: Семенов В.В. Философия: итог тысячелетий. Философская психология. – Пушино: ПНЦ РАН, 2000. – С. 60–65.

Выходные данные *статей из журналов и периодических изданий* указываются в следующем порядке: фамилия автора (авторов), инициалы, название статьи, название журнала, год, номер издания, страницы. Например: Голубков Е.П. Маркетинг как концепция рыночного управления // Маркетинг в России и за рубежом. – 2001. – № 1. – С. 89–104.

Выходные данные *сборников* указываются в следующем порядке: фамилия автора (авторов), инициалы, название статьи, название сборника, год издания, страницы. Например: Зимин А.И. Влияние состава топливных эмульсий на концентрацию оксидов азота и серы в выбросах промышленных котельных // Экологическая защита городов: тез. докл. науч.-техн. конф. – М.: Наука, 1996. – С. 77–79.

Выходные данные *электронных ресурсов* содержат информацию об авторе, названии, дате и месте издания или публикации, также указывается информационный носитель, системные требования, режим доступа (к интернет-ресурсам) (Художественная энциклопедия зарубежного классического искусства [Электронный ресурс]. – Электрон. текстовые, граф., зв. дан. и прикладная прогр. (546 Мб). – М.: Большая Рос. энцикл. [и др.], 1996. – 1 электрон. опт. диск (CD-ROM) + рук. Пользователя (1 с.). – Систем. требования: ПК 486 или выше; 8 Мб ОЗУ; Windows 95 или новее; SVGA 32768 и более цв.; 640x480; 4x CD-ROM дисковод; 16 бит. зв.карта; мышь; Faulkner, A., Thomas, P. Проводимые пользователями исследования и доказательная медицина [Электронный ресурс] // Обзор современной психиатрии: электронный журнал. – 2002. – Вып. 16. – Режим доступа: <http://www.psyobsor.org>).

10. *Оформление таблиц*. Каждая таблица должна быть пронумерована и иметь заголовок. Номер таблицы и заголовок размещаются над таблицей. Номер оформляется как «Таблица 1» («Кесте 1», «Table 1»), стиль шрифта – курсивный. Заголовок таблицы размещается через тире, шрифт – Times New Roman, размер – 11, по центру страницы, стиль

шрифта – обычный. Положение текста в таблице по левому краю, шрифт – Times New Roman, размер – 11.

11. Оформление графических материалов. Графические материалы должны быть подготовлены с помощью программ «Microsoft Graph» или «Excel» без использования сканирования.

Графические объекты должны быть в виде рисунка или сгруппированных объектов.

Графические объекты не должны выходить за пределы полей страницы и превышать одну страницу.

Каждый объект должен быть пронумерован и иметь заголовок. Номер объекта и заголовков размещаются под объектом. Номер оформляется как «Рисунок 1» («Сурет 1», «Picture 1»), шрифт – Times New Roman, курсив, размер – 11, положение текста на странице по центру. Далее следует название, шрифт – Times New Roman, размер – 11, стиль шрифта – обычный.

12. Оформление формул. Математические формулы оформляются через редактор формул «Microsoft Equation». Их нумерация проставляется с правой стороны в скобках. При большом числе формул рекомендуется их независимая нумерация по каждому разделу.

13. К статье обязательно прилагаются:

– сведения об авторе (на трех языках): фамилия, имя, отчество, ученая степень, ученое звание, должность, место работы (название вуза, организации, факультет, кафедра), рабочий и мобильный телефоны;

– рецензия кандидата или доктора наук, доктора PhD(для авторов без ученой степени).

Редакция не несет обязательств по рецензированию всех поступающих материалов и не вступает в дискуссию с авторами отклоненных материалов.

Мнение авторов не всегда отражает точку зрения редакции. За достоверность предоставленных материалов ответственность несет автор. При перепечатке материалов ссылка на журнал обязательна.

По всем вопросам приема и публикации статей обращаться по адресу:

Республика Казахстан, 110000, г. Костанай, ул. Байтурсынова, 47
НАО «Костанайский региональный университет
имени Ахмет Байтұрсынұлы» МОН РК
БИН 200740006481, БИК КСJBKZKX
ИИК KZ398562203108711441 в АО «Банк Центр Кредит»

Республика Казахстан, 110000, г. Костанай, ул. Байтурсынова, 47
№007 каб. Тел.: 8 (777) 581-51-20
E-mail: vestnik.kru@ksu.edu.kz

INFORMATION FOR AUTHORS

The journal «KMPI Zharshysy» is responsible for publishing the articles with original content on the results of research in the fields of pedagogical, social-humanitarian, physical and mathematical, technical, biological, chemical-technological, economical sciences, and ecology, international scientific relationships and etc. which were not printed previously.

The decision to publish an article is considered by the editorial board of the journal after peer review. Rejected articles are not considered again by the editorial board.

Articles are published in Kazakh, Russian and English languages.

The journal is published four times a year (January, April, July, October).

A subscription to the journal can be obtained at any post office of JSC "Kazpost". Subscription index 74081.

All submitted manuscripts undergo expert peer review, professional editing, and plagiarism screening. Final decisions regarding publication are made by the journal's editorial board based on the results of peer review.

Articles are published under the following sections:

- Education
- Humanities and the Arts
- Natural Sciences
- Engineering and Technology
- Social Sciences

Article requirements:

The volume of the text of the article should be between 15,000 and 60,000 signs, including spaces and footnotes (from 0,3 to 1,5 printed page, i.e. 5-24 pages).

Technical requirements for the decoration of the text:

Font: Times New Roman, size – 12, alignment – width of the page.

Field: on 2 cm from all directions.

Line spacing: single.

Spacing between paragraphs «Before» – no, «After» – no.

Indentation of "The first line" – 1,25.

Text: one column on the page.

The first (titular) page of the article must include the following information:

1. *UDC code*. Boldface, position on the left side of the page. Assign the UDC to copyright material can be available here: <http://teacode.com/online/udc/>.

2. *Full name of the author*. Bold italic, position on the right edge of the page through the line after the UDC code.

3. *Information about authors*. Font style – italic, position on the right edge of the page: academic degree, academic title, position, place of work, city, country.

4. *Title*. Uppercase letters, bold, position – at the center of the page.

5. *Abstract to the article*. The word «Abstract» (kaz. «Түйін», rus. «Аннотация»), boldface, position – at the center of the page, in a line after the title. Abstract is made in the language of the article. It is possible to replace the abstract on the language of the article to the summary on the language of the article. Text of abstract: 500–800 signs including spaces, italics, position – the width of text, indents on the left and right – 2 cm, indentation of "the first line" – 1.25.

6. *Summary of the article*. It is made out in two languages differ from the language of the article, with the translation of the title of the article. Text of summary: italic, after references, 500–800 signs including spaces, alignment – the width of page, indentation of "the first line" – 1.25.

7. *Key words* (from 5 to 8). Key words are written in three languages, are located accordingly under the «Abstract» and «Summary». The phrase «Key words» (kaz. «Кілт сөздер», rus. «Ключевые слова»): boldface, indents on the left and right – 2 cm, after the phrase there is a colon. Key words are written after the phrase "Key words" in the same line, separated by a comma.

8. *Main text of the article* consists of the following parts:

- 1) *Introduction* (kaz. – Кіріспе, rus. – Введение).
- 2) *Materials and Methods* (kaz. – Материалдар мен әдістер, rus. – Материалы и методы).
- 3) *Results* (kaz. – Нәтижелер, rus. – Результаты).
- 4) *Discussion* (kaz. – Талқылау, rus. – Обсуждение).
- 5) *Conclusions* (kaz. – Қорытынды, rus. – Выводы).
- 6) *Appreciation* (kaz. – Ризашылық білдіру, rus. – Благодарности).

Parts 3 and 4 may be combined, part 6 – if it is necessary.

Parts of the article should be numbered, Arabic numerals without a dot. Headings of parts – font Times New Roman, size – 12, boldface, position on the left side of the page.

While highlighting only Arabic numerals should be used in the text of selected items or lists.

9. *References* (kaz. – Әдебиеттер тізімі, rus. – Список литературы). References should be listed at the end of the article and headlined as «References» –font Times New Roman, font size – 12, boldface, indent 1.25.

Information about the sources should be arranged in order of appearance of references to sources in the text, and numbered in Arabic numerals without a dot, font size – 11, indent 1.25 cm. References to the sources used should be given in square brackets. Bibliographic record is made in language of the original source.

Output data of *books* must include: surname of the author (authors), initials, name, place of publication, publisher, year of publication, number of pages. For example: Семенов, В.В. Философия: итог тысячелетий. Философская психология. – Пушино: ПНЦРАН, 2000. – Р. 60–65.

Output data of *articles from journals and periodicals* must include: surname of the author (authors), initials, title of the article, title of the journal, year, number of publication, number of pages. For example: Голубков Е.П. Маркетинг как концепция рыночного управления // Маркетинг в России и за рубежом. – 2001. – № 1. – Р. 89–104.

Output data of *collections* is indicated in the following order: surname of the author (authors), initials, title of the article, title of the collection, year of publication, number of pages. For example: Зимин А.И. Влияние состава топливных эмульсий на концентрацию оксидов азота и серы в выбросах промышленных котельных // Экологическая защита городов: тез. докл. науч.-техн. конф. – М.: Наука, 1996. – Р. 77–79.

Output data of *electronic resources* provides information about the author, title, date and place of edition, or publication, also indicates the information carrier, system requirements, access mode (to the Internet resources) (Художественная энциклопедия зарубежного классического искусства [Электронный ресурс]. – Электрон. текстовые, граф., зв. дан. и прикладная прогр. (546 Мб). – М.: Большая Рос. энцикл. [и др.], 1996. – 1 электрон. опт. диск (CD-ROM) + рук. Пользователя (1 с.). – Систем. требования: ПК 486 или выше; 8 Мб ОЗУ; Windows 95 или новее; SVGA 32768 и более цв.; 640x480; 4x CD-ROM дисковод; 16 бит. зв.карта; мышь; Faulkner, A., Thomas, P. Проводимые пользователями исследования и доказательная медицина [Электронный ресурс] // Обзор современной психиатрии: электронный журнал. – 2002. – Вып. 16. – Режим доступа: <http://www.psyobsor.org>).

10. *Design of tables*. Each table should be numbered and titled. Table number and heading are placed above the table. Number is issued as «Table 1» («Кесте 1», «Таблица 1»), font style – italic. Table heading is placed by a dash, font – Times New Roman, size – 11, font style – regular, at the center of the page. The position of the text in the table – to the left, the font – Times New Roman, size – 11.

11. *Design of graphic materials*. Graphic materials should be prepared by using the programs «Microsoft Graph» or «Excel» without scanning.

Graphical objects should be presented as a picture or grouped objects.

Graphical objects should not extend beyond the page margins, and have no more than one page.

Each object must be numbered and titled. Number of the object and title are placed under the object. Number is presented as «Picture 1» («Сурет 1», «Рисунок 1»), the font – Times New Roman, italic, size – 11, position of the text—at the center of the page. Then, the title – the font – Times New Roman, size – 11, font style – regular.

12. *Design of formulas.* Mathematical formulas are made through the «Microsoft Equation» formula editor. The numbering is affixed to the right in brackets. If there is a large number of formulas it will be recommended their independent numbering for each section.

13. *The article must have:*

- information about the author: surname,name, patronymic, academic degree,academic title, position, place of work (name of institution, organization, faculty, department), office and mobile phone numbers;

- review of the candidate or doctor of sciences, PhD doctors (for authors without scientific degree).

Editors are not liable for reviewing all incoming materials and do not enter into a discussion with the authors of rejected materials.

The views expressed by the authors do not necessarily reflect those of the editorial board. The author(s) shall responsible for the accuracy of the submitted materials. Reprinting of materials is permitted only with appropriate reference to the journal.

On all questions of reception and publication of articles contact us at:

Republic of Kazakhstan, 110000, Kostanay, Baitursynov street, 47
NLC «Akhmet Baitursynuly Kostanay Regional University» MES RK
BIN 200740006481 BIC KCJBKZKX
IIC KCJBKZKX AO «BankCentrCredit»

Republic of Kazakhstan, 110000, Kostanay, Baitursynov street, 47
office №007. Tel.: 8 (777) 581-51-20
E-mail: vestnik.kru@ksu.edu.kz

МАЗМҰНЫ

БІЛІМ БЕРУ

Берденова, С.Ж. ЭКОНОМИКАЛЫҚ БАҒДАРЛАМАЛАР БОЙЫНША ОҚИТЫН СТУДЕНТТЕРДІҢ КӘСІБИ ЖӘНЕ КОММУНИКАТИВТІ ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТЕРІН ОРЫС ТІЛІ САБАҚТАРЫ АРҚЫЛЫ ДАМУЫ	3
Оспан, Н.А., Ибраева, Р.Ж., Бекмухамбетова, Л.С., Ахметчина, Т.А. ВОЛЕЙБОЛ САБАҚТАРЫ АРҚЫЛЫ 13–15 ЖАСТАҒЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ДЕНЕ ДАЙЫНДЫҒЫНЫҢ ДАМУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	7
Радченко, Т.А. МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫН ОҚЫТУДА ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ПАЙДАЛАНУ: МҮМКІНДІКТЕРІ МЕН БОЛАШАҒЫ	12
Рустемова, А.Б., Шалгимбекова, К.С. БОЛАШАҚ МҰҒАЛІМДЕРДІҢ КӘСІБИ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ ЖОБАЛЫҚ ҚЫЗМЕТ	18
Сегізбаева, К.К., Невзорова, А.О. ӘЙЕЛ БЕЙНЕЛЕРІН ЖАСАУДЫҢ ТІЛДІК ҚҰРАЛДАРЫН А.С. ПУШКИННІҢ «КАПИТАН ҚЫЗЫ» ПОВЕСІ НЕГІЗІНДЕ МЕКТЕПТЕ ТАЛДАУ ӘДІСТЕМЕСІ	28
Соломахин, Р.Р. СТУДЕНТТЕРДІ КӘСІБИ БАҒДАРЛАНҒАН ДАЯРЛАУДА ІСКЕРЛІК ОЙЫНДАРДЫ ТИІМДІ ҚОЛДАНУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ШАРТТАРЫ	33
Тәуекел, Қ.Ф., Ибраева, Р.Ж., Бекмухамбетова, Л.С., Ахметчина, Т.А. 13-15 ЖАСТАҒЫ МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ТӨЗІМДІЛІГІ МЕН ЖЫЛДАМДЫҒЫН ФУТБОЛ ЖАТТЫҒУЛАРЫ АРҚЫЛЫ ЖЕТІЛДІРУ	45

ГУМАНИТАРЛЫҚ ЖӘНЕ ӨНЕР ҒЫЛЫМДАРЫ

Бекбосынова, А.Х., Акрамова, М.Ж. ҚАРА ӨЛЕНДЕГІ ҰЛТТЫҚ-МӘДЕНИ КОД ЖӘНЕ ЛИНГВОПОЭТИКАЛЫҚ ҚҰРАЛДАРДЫҢ ҚЫЗМЕТІ	51
Бекбосынова, А.Х., Инагамжанова, И.У. С.ТОРАЙҒЫРОВ «ҚАМАР СҰЛУ» РОМАНЫНЫҢ ТІЛДІК-КӨРКЕМДІК ЕРЕКШЕЛІГІ	61
Сегізбаева, К.К., Каджая, А.М. АВТОБИОГРАФИЯ ҚАЗІРГІ ГУМАНИТАРЛЫҚ ҒЫЛЫМДАҒЫ ЖЕКЕ ЖӘНЕ МӘДЕНИ ТӘЖІРИБЕНІ ҰҒЫНУДЫҢ НЫСАНЫ РЕТІНДЕ	71
Шалгимбеков, А.Б. ҚОСТАНАЙ УЕЗІ АУМАҒЫН ҚОНЫС АУДАРУ АРҚЫЛЫ ИГЕРУ ЖӘНЕ ҚАЗІРГІ ФЕДОРОВ АУДАНЫ ЕЛДІ МЕКЕНДЕРІНІҢ ҚАЛЫПТАСУЫ (ХІХ ҒАСЫРДЫҢ СОҢЫ – ХХ ҒАСЫРДЫҢ БАСЫ)	76
Шалгимбеков, А.Б., Тутаев, И.Т. ХХ ҒАСЫРДЫҢ ЕКІНШІ ЖАРТЫСЫ – ХХІ ҒАСЫРДЫҢ БАСЫНДАҒЫ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ИНГУШ ХАЛҚЫНЫҢ ЭТНОМӘДЕНИ ТАРИХЫ (ҚОСТАНАЙ ОБЛЫСЫ МЫСАЛЫНДА)	80

ЖАРАТЫЛЫСТАНУ ҒЫЛЫМДАРЫ

Ергалиева, Э.М., Рулёва, М.М., Быченко, А.А. АУЫР МЕТАЛЛ ИОНДАРЫНЫҢ МӨЛШЕРІН ТӨМЕНДЕТУГЕ АРНАЛҒАН ФОТОКАТАЛИТИКАЛЫҚ БОЯУДЫ ӨЗІРЛЕУ ЖӘНЕ ЗЕРТТЕУ (МЫС МЫСАЛЫНДА)	88
Тастанов, М.Ф., Жарлыгасова, Э.З. ГЕЛЬМГОЛЬЦ ТЕҢДЕУІНЕ ҚОЙЫЛҒАН НЕЙМАН ЖӘНЕ АРАЛАС ЕСЕПТЕРІН МОНТЕ-КАРЛО ӘДІСТЕРІМЕН ШЫҒАРУ	93
Тастанов, М.Г., Нургельдина, А.Е. МОНТЕ-КАРЛО ӘДІСТЕРІМЕН ПАРАМЕТРДЕН ТӘУЕЛДІ ИНТЕГРАЛДАРДЫ ЕСЕПТЕУ	101
Молданова, Г.Ж., Сәпи, А.Д., Тен, А.Ю. ЖАҢА N-АЛКОКСИАЛКИЛ-4-ПИПЕРИДИН-КЕТОКСИМДЕРДІҢ ДӘРІЛІК ҚАСИЕТТЕРІН КОМПЬЮТЕРЛІК БОЛЖАУ	106

ИНЖИНИРИНГ ЖӘНЕ ТЕХНОЛОГИЯ

Абрамов, А.Н., Саидов, А.М., Калитка, Д.А. СҮТТІҢ САҚТАУ МЕРЗІМІН ҰЗАРТУДЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘДІСТЕРІ	115
Ильченко, Е.В., Саидов, А.М., Калитка, Д.А. МАКАРОН ӨНІМДЕРІН ӨНДІРУ ТЕХНОЛОГИЯСЫНДА ТОПИНАМБУР ҰНТАҒЫН ҚОЛДАНУДЫҢ ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ	122
Савин, К.Н., Саидов, А.М., Калитка, Д.А. НАН-ТОҚАШ ӨНДІРІСТЕРІН АВТОМАТТАНДЫРУДЫҢ ИНТЕЛЛЕКТУАЛДЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУДЫҢ ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ	129

ӘЛЕУМЕТТІК ҒЫЛЫМДАР

<i>Ибраева, Р.Ж., Ибраева, К.Ж., Бекмухамбетова, Л.С., Ахметчина, Т.А.</i> ЖЕНЕВА КОНВЕНЦИЯЛАРЫ НОРМАЛАРЫН ҰЛТТЫҚ ЗАҢНАМАДА ҚОЛДАНУ ТЕТІКТЕРІ	138
<i>Ибраева, Р.Ж., Мамбетова, К.А., Бекмухамбетова, Л.С., Ахметчина, Т.А.</i> ДЗЮДО КҮРЕСШІЛЕРІНІН ЖАРЫС АЛДЫНДАҒЫ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ КҮЙЗЕЛІСТІ БАСҚАРУ ТӘСІЛДЕРІ	143
АВТОРЛАРДЫҢ НАЗАРЫНА	149

СОДЕРЖАНИЕ

ОБРАЗОВАНИЕ

Берденова, С.Ж. ФОРМИРОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНО-КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ СТУДЕНТОВ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ПРОГРАММ НА ЗАНЯТИЯХ ПО РУССКОМУ ЯЗЫКУ	3
Оспан, Н.А., Ибраева, Р.Ж., Бекмухамбетова, Л.С., Ахметчина, Т.А. ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ФИЗИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВЛЕННОСТИ УЧАЩИХСЯ 13-15 ЛЕТ НА УРОКАХ ВОЛЕЙБОЛА.....	7
Радченко, Т.А. ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ТЕХНОЛОГИЙ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В ОБУЧЕНИИ ШКОЛЬНИКОВ: ВОЗМОЖНОСТИ И ПЕРСПЕКТИВЫ	12
Рустемова, А.Б., Шалгимбекова, К.С. ПРОЕКТНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ КАК СРЕДСТВО ФОРМИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ЦЕННОСТЕЙ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ	18
Сегизбаева, К.К., Невзорова, А.О. МЕТОДИКА АНАЛИЗА ЯЗЫКОВЫХ СРЕДСТВ СОЗДАНИЯ ЖЕНСКИХ ОБРАЗОВ В ПОВЕСТИ А.С. ПУШКИНА «КАПИТАНСКАЯ ДОЧКА» В ШКОЛЬНОМ ОБУЧЕНИИ	28
Соломахин, Р.Р. ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ РЕЗУЛЬТАТИВНОГО ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ДЕЛОВЫХ ИГР В ПРОФЕССИОНАЛЬНО ОРИЕНТИРОВАННОЙ ПОДГОТОВКЕ СТУДЕНТОВ.....	33
Тәуекел, Қ.Ғ., Ибраева, Р.Ж., Бекмухамбетова, Л.С., Ахметчина, Т.А. ПОВЫШЕНИЕ ВЫНОСЛИВОСТИ И СКОРОСТИ ШКОЛЬНИКОВ В ВОЗРАСТЕ 13-15 ЛЕТ ПОСРЕДСТВОМ ВЫПОЛНЕНИЯ ФУТБОЛЬНЫХ УПРАЖНЕНИЙ	45

ГУМАНИТАРНЫЕ НАУКИ И ИСКУССТВО

Бекбосынова, А.Х., Акрамова, М.Ж. НАЦИОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНЫЙ КОД И ФУНКЦИЯ ЛИНГВОПОЭТИЧЕСКИХ СРЕДСТВ В КАРА ОЛЕНЕ	51
Бекбосынова, А.Х., Инагамжанова, И.У. ЯЗЫКОВО-ХУДОЖЕСТВЕННЫЕ ОСОБЕННОСТИ РОМАНА С. ТОРАЙГЫРОВА «КАМАР СУЛУ»	61
Сегизбаева, К.К., Каджая, А.М. АВТОБИОГРАФИЯ КАК ФОРМА ОСМЫСЛЕНИЯ ЛИЧНОГО И КУЛЬТУРНОГО ОПЫТА В СОВРЕМЕННОЙ ГУМАНИТАРНОЙ НАУКЕ	71
Шалгимбеков, А.Б. ПЕРЕСЕЛЕНЧЕСКОЕ ОСВОЕНИЕ ТЕРРИТОРИИ КУСТАНАЙСКОГО УЕЗДА И ФОРМИРОВАНИЕ НАСЕЛЁННЫХ ПУНКТОВ СОВРЕМЕННОГО ФЁДОРОВСКОГО РАЙОНА (КОНЕЦ XIX – НАЧАЛО XX ВЕКА)	76
Шалгимбеков, А.Б., Тутаев, И.Т. ЭТНОКУЛЬТУРНАЯ ИСТОРИЯ ИНГУШСКОГО НАРОДА В КАЗАХСТАНЕ ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ XX – НАЧАЛЕ XXI ВЕКА (НА ПРИМЕРЕ КОСТАНАЙСКОЙ ОБЛАСТИ)	80

ЕСТЕСТВЕННЫЕ НАУКИ

Ергалиева, Э.М., Рулёва, М.М., Быченко, А.А. РАЗРАБОТКА И ИССЛЕДОВАНИЕ ФОТОКАТАЛИТИЧЕСКОЙ КРАСКИ ДЛЯ СНИЖЕНИЯ СОДЕРЖАНИЯ ИОНОВ ТЯЖЁЛЫХ МЕТАЛЛОВ (НА ПРИМЕРЕ МЕДИ)	88
Тастанов, М.Г., Жарлыгасова, Э.З. РЕШЕНИЕ ЗАДАЧИ НЕЙМАНА И СМЕШАННЫХ ЗАДАЧ, ПОСТАВЛЕННЫХ НА УРАВНЕНИЕ ГЕЛЬМГОЛЬЦА МЕТОДАМИ МОНТЕ-КАРЛО	93
Тастанов, М.Г., Нургельдина, А.Е. ВЫЧИСЛЕНИЕ ИНТЕГРАЛОВ, ЗАВИСЯЩИХ ОТ ПАРАМЕТРОВ, МЕТОДАМИ МОНТЕ-КАРЛО	101
Молданова, Г.Ж., Сәпи, А.Д., Тен, А.Ю. КОМПЬЮТЕРНОЕ ПРОГНОЗИРОВАНИЕ ЛЕКАРСТВЕННЫХ СВОЙСТВ НОВЫХ N-АЛКОКСИАЛКИЛ-4-ПИПЕРИДИНКЕТОКСИМОВ	106

ИНЖИНИРИНГ И ТЕХНОЛОГИИ

Абрамов, А.Н., Саидов, А.М., Калитка, Д.А. ИННОВАЦИОННЫЕ МЕТОДЫ ПРОДЛЕНИЯ СРОКОВ ХРАНЕНИЯ МОЛОКА	115
Ильченко, Е.В., Саидов, А.М., Калитка, Д.А. ПЕРСПЕКТИВЫ ПРИМЕНЕНИЯ ПОРОШКА ТОПИНАМБУРА В ТЕХНОЛОГИИ ПРОИЗВОДСТВА МАКАРОННЫХ ИЗДЕЛИЙ	122

<i>Савин, К.Н., Саидов, А.М., Калитка, Д.А.</i> ПЕРСПЕКТИВЫ ПРИМЕНЕНИЯ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В АВТОМАТИЗАЦИИ ХЛЕБОПЕКАРНЫХ ПРОИЗВОДСТВ	129
--	-----

СОЦИАЛЬНЫЕ НАУКИ

<i>Ибраева, Р.Ж., Ибраева, К.Ж., Бекмухамбетова, Л.С., Ахметчина, Т.А.</i> МЕХАНИЗМЫ ПРИМЕНЕНИЯ НОРМ ЖЕНЕВСКИХ КОНВЕНЦИЙ В НАЦИОНАЛЬНОМ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ	138
--	-----

<i>Ибраева, Р.Ж., Мамбетова, К.А., Бекмухамбетова, Л.С., Ахметчина, Т.А.</i> МЕТОДЫ УПРАВЛЕНИЯ ПРЕДСТАРТОВЫМ ПСИХОЛОГИЧЕСКИМ НАПРЯЖЕНИЕМ У ДЗЮДОИСТОВ	143
---	-----

ИНФОРМАЦИЯ ДЛЯ АВТОРОВ	152
-------------------------------------	-----

CONTENT

EDUCATION

<i>Berdenova, S.Zh.</i> DEVELOPING PROFESSIONAL AND COMMUNICATIVE COMPETENCIES IN STUDENTS ENROLLED IN ECONOMICS PROGRAMS THROUGH RUSSIAN LANGUAGE CLASSES	3
<i>Ospan, N.A., Ibrayeva, R.Zh., Bekmukhambetova, L.S., Akhmetchina, T.A.</i> FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF PHYSICAL FITNESS OF STUDENTS AGED 13-15 DURING VOLLEYBALL LESSONS	7
<i>Radchenko, T.A.</i> USING ARTIFICIAL INTELLIGENCE TECHNOLOGIES IN TEACHING SCHOOLCHILDREN: OPPORTUNITIES AND PROSPECTS	12
<i>Rustemova, A.B., Shalgimbekova, K.S.</i> PROJECT ACTIVITY AS A MEANS OF FORMING PROFESSIONAL-PEDAGOGICAL VALUES OF FUTURE TEACHERS	18
<i>Segizbayeva, K.K., Nevzorova, A.O.</i> METHODOLOGY FOR ANALYZING THE LINGUISTIC MEANS OF CREATING FEMALE IMAGES IN A.S. PUSHKIN'S "THE CAPTAIN'S DAUGHTER" IN SCHOOL EDUCATION	28
<i>Solomakhin, R.R.</i> PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE EFFECTIVE USE OF BUSINESS GAMES IN THE JOB-RELATED STUDENT TRAINING	33
<i>Taukel, K.G., Ibrayeva, R.Zh., Bekmukhambetova, L.S., Akhmetchina, T.A.</i> IMPROVING THE ENDURANCE AND SPEED OF SCHOOLCHILDREN AGED 13-15 THROUGH FOOTBALL EXERCISES	45

HUMANITIES AND ARTS

<i>Bekbossynova A.Kh., Akramova M.Zh.</i> THE NATIONAL AND CULTURAL CODE AND THE FUNCTION OF LINGUISTIC AND POETIC DEVICES IN QARA OLEN (KAZAKH TRADITIONAL VERSE)	51
<i>Bekbossynova, A.Kh., Inagamzhanova, I.U.</i> LINGUISTIC AND ARTISTIC FEATURES OF S. TORAYGYROV'S NOVEL «KAMAR SULU»	61
<i>Segizbayeva, K.K., Kadzhaya, A.M.</i> AUTOBIOGRAPHY AS A FORM OF UNDERSTANDING PERSONAL AND CULTURAL EXPERIENCE IN MODERN HUMANITIES	71
<i>Shalgimbekov, A.B.</i> RESETTLEMENT DEVELOPMENT OF THE KUSTANAY UYEZD TERRITORY AND THE FORMATION OF SETTLEMENTS IN THE MODERN FYODOROV DISTRICT (LATE 19TH – EARLY 20TH CENTURIES)	76
<i>Shalgimbekov, A.B., Tutayev, I.T.</i> ETHNO-CULTURAL HISTORY OF THE INGUSH PEOPLE IN KAZAKHSTAN IN THE SECOND HALF OF THE 20TH – EARLY 21ST CENTURY (A CASE STUDY OF KOSTANAY REGION)	80

NATURAL SCIENCES

<i>Yergaliyeva, E.M., Rulyova, M.M., Bychenko, A.A.</i> DEVELOPMENT AND STUDY OF PHOTOCATALYTIC PAINT FOR REDUCING THE CONTENT OF HEAVY METAL IONS (ON THE EXAMPLE OF COPPER)	88
<i>Tastanov, M.G., Zharlygassova, E.Z.</i> INNOVATIVE METHODS FOR EXTENDING THE SHELF LIFE OF MILK	93
<i>Tastanov, M.G., Nurgeldina, A.Ye.</i> CALCULATION OF PARAMETER-DEPENDENT INTEGRALS BY MONTE-CARLO METHODS	101
<i>Ten, A.Yu., Moldanova, G.Zh., Sapi, A.D.</i> COMPUTER PREDICTION OF THE MEDICINAL PROPERTIES OF NEW N-ALKOXYALKYL-4-PIPERIDINEKETOXIMES	106

ENGINEERING AND TECHNOLOGY

<i>Abramov A.N., Saidov, A.M., Kalitka, D.A.</i> INNOVATIVE METHODS FOR EXTENDING THE SHELF LIFE OF MILK	115
<i>Ilchenko, Ye.V., Saidov, A.M., Kalitka, D.A.</i> PROSPECTS FOR USING JERUSALEM ARTICHOKE POWDER IN PASTA PRODUCTION TECHNOLOGY	122
<i>Savin K.N., Saidov, A.M., Kalitka, D.A.</i> PROSPECTS FOR APPLYING INTELLIGENT TECHNOLOGIES IN AUTOMATION OF BAKING PRODUCTION	129

SOCIAL SCIENCES

<i>Ibrayeva, R.Zh., Ibraeva, K.Zh., Bekmukhambetova, L.S., Akhmetchina, T.A.</i> MECHANISMS FOR IMPLEMENTING THE GENEVA CONVENTIONS IN NATIONAL LEGISLATION	138
<i>Ibrayeva, R.Zh., Mambetova, K.A., Bekmukhambetova, L.S., Akhmetchina, T.A.</i> METHODS OF MANAGING PRE-COMPETITION PSYCHOLOGICAL STRESS IN JUDO ATHLETES	143

INFORMATION FOR AUTHORS	155
--------------------------------------	-----

Редактор, корректор: *А. Симонова*
Корректорлар: *Б. Сыздыкова, Т. Цай*
Компьютерлік беттеу: *С. Красикова, И. Милокумова*

Редактор, корректор: *А. Симонова*
Корректоры: *Б. Сыздыкова, Т. Цай*
Компьютерная верстка: *С. Красикова, И. Милокумова*

Басуға 20.07.2026 ж. берілді.
Пішімі 60x84/8. Көлемі 12,7 б.т.
Тапсырыс № 0184

Подписано в печать 20.07.2026 г.
Формат 60x84/8. Объем 12,7 п.л.
Заказ № 0184

Ахмте Байтұрсынұлы атындағы
Қостанай өңірлік университетіндегі
редакциялық-баспа бөлімінде басылған
Қостанай қ., Байтұрсынов к., 47

Отпечатано в редакционно-издательском отделе
Костанайского регионального университета
имени Ахмет Байтұрсынұлы
г. Костанай, ул. Байтұрсынова, 47